HET LAND EN VOLK VAN ATJEH

Door

G.B. HOOIJER.

USTAKAAN NASIONAL RI

21 : -
669

21: -
669

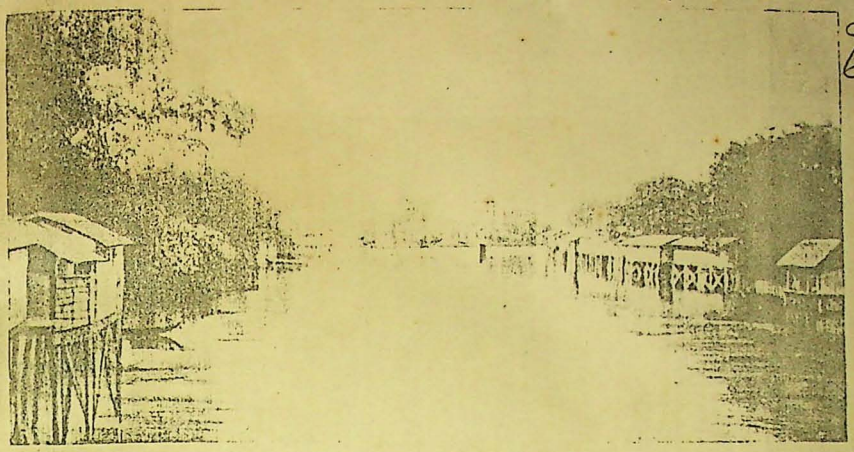

Kota Radja. Gezicht van de brug van Penajong.
Naar eene photographie uit de verzameling van den heer A. W. Th. Th. Mees Fiers Smeding.

915.98

HET LAND EN VOLK VAN ATJEH

door G. B. HOOIJER.

Indien het eiland Sumatra gelegd kon worden op het schiereiland van Scandinavië, zou het daarmede een ✕ vormen, want het is ongeveer even groot en van denzelfden vorm, doch strekt zich ten opzichte van de windstreken in een tegengestelde richting, dat is van het Zuid-Oosten naar het Noord-Westen, uit.

De ruggegraat van Sumatra bestaat uit een bergreeks, die bijna onafgebroken over de geheele lengte van het eiland doorloopt en tot voetstuk strekt aan vele machtige vulkanen.

Aan de westelijke kust valt die reeks meestal onder steile hellingen in zee af, zoodat aan die zijde van het eiland slechts hier en daar een smalle terreinstrook der krachtige deining der Indische zee verhindert haar voet te bespoelen.

Naar de andere, de oostzijde, is de algemeene helling van het gebergte veel geringer en konden zich groote rivieren vormen, die den humus uit het zwaar begroeide hoogland afvoeren naar de moerassige, dicht begroeide oostelijke stranden.

Met het afnemen van de helling in het terrein vermindert daar de stroomsnelheid dier rivieren zoozeer, dat hare wateren te langzaam vloeien, om bij grooten toevoer uit het gebergte langs de bedding naar zee te kunnen worden afgeleid. Dan stroomt het over de oevers en wordt de humuslaag als een dik slib afgezet en opgehouden tusschen de wortels der woudreuzen.

Zoo ontstond en ontstaat nog steeds die breede, steeds aangroeiende vlakte, waarin, van Zuid naar Noord, het vroegere sultanaat van Palembang en dat van Djambi, het rijk van Siak, het Gouvernement van Sumatra's Oostkust en de afdeeling Oostkust van Atjeh gelegen zijn.

Dit korte overzicht van Sumatra's formatie werd hier in herinnering gebracht, omdat het ook van toepassing is op de noordpunt van het eiland, waartoe wij ons nu verder bepalen willen.

Die noordpunt is bijna volgens een rechte lijn, loopende van West naar Oost, afgesneden.

Op de aldus gevormde scherpe noord-westpunt eindigt het hoofdgebergte in een rotsachtigen uitlooper, die Glé Raja- of Parangebergte heet en die met de eilanden Nassi en Bras nog twee malen boven het zeevlak komt uitkijken.

Het hoofdgebergte zelf blijft daar een tiental meters van de kust verwijderd en wijkt om nog meer terug, als om tusschen zich plaats te maken voor een plateauvormig waarop de Selawa Djanten of Goud' heft. Daarna volgt het, gaandeweg

21: -
669

PERPUSTAKAAN
-MUSEUM PUSAT-

PERPUSTAKAAN NASIONAL RI.
Tanggal : 6 Maret 2012
No. Induk : 20406/PN-MUSEUM/12
BIB - ID :
Beli / Hadiah : Ex. Museum

PERPUSTAKAAN
MUSEUM PUSAT DEPT. P&K.
TANGGAL: 1 APR 1969
ASAL-USUL No: 231

nemend, de kust op een 50 kilometer afstand en loopt eindelijk in het noord-oostelijk gedeelte van het eiland te niet in de aangespoelde moerassige vlakten, waarvan wij hierboven spraken.

Hoewel de Goudberg slechts 1756 M. hoog is, en het achtergelegen gebergte zich tot boven de 2000 M. verheft, zoo is het toch zijn slanke vulkaanvorm, die het eerst boven den horizont verschijnt, als men uit het Noorden het eiland nadert, want zijn voet rust bijna in zee.

Welnu, de kusten van dit noordelijk deel van Sumatra, de smalle strook vlakke grond langs de Westkust, de vlakte die den inham vult tusschen het hoofdgebergte met zijn uitlooper Glé Raja en het heuvelland met zijn Goudberg, de 4 tot 10 uren breede vlakte aan de noordelijke berghellingen en de lage landen aan de noord-oostzijde van het eiland vormen het gebied, dat door de Atjehers wordt bewoond.

Het waren voornamelijk de bewoners van de vallei ten Zuid-Westen van den Goudberg, Groot-Atjeh geheeten, die al die kustlanden met volkplantingen bedekten en er moet iets in de staatsinrichting, in de gewoonten en zeden, zoowel als in het karakter en de behoeften van dat volk gelegen hebben, dat het aandreef zich te verspreiden, niet alleen over de 300 kilometer lange Noordkust, waar stamverwante volken als van Pedir en Pasei hetzelfde deden, maar ook langs de wester- en oosterstranden, over afstanden als van Delfzijl naar Ostende.

Het moeten wel koene zeevaarders geweest zijn, die dit ondernamen, want het woeste gebergte in het binnenland, door wilde Gajoe- en Alas-stammen bewoond, verhinderde bijna alle communicatie te land, tenzij die genomen werd langs het strand. En ook dan was zij nog uiterst bezwaarlijk.

De Noordkust toch, met uitzondering van Groot-Atjeh, is bedekt met een rij onregelmatige, lage duinen, waarachter met bako-bako en kreupelhout begroeide lagunes en een strook laag land gelegen zijn, die bij hoog water onderloopen. Het daartegen aansluitend hooger gelegen terrein, nu tot aan den voet van het gebergte grootendeels bedekt met uitgestrekte, vruchtbare rijstvelden en groote kampongs, was toen waarschijnlijk een wildernis, gevormd door ondoordringbaar Indisch woud, vol olifanten en tijgers. Van de vele riviertjes van het gebergte af in noordelijke richting naar zee stroomend, zijn er slechts weinige, die niet doorwaadbaar zijn, maar de meeste loopen uit in stinkende lagunes en hebben een breede, ondoorwaadbare monding.

Vooral gedurende den regenmoesson, van October tot Januari en van Maart tot Mei, leveren zij ook nu nog somtijds onoverkomelijke hindernissen op bij tochten langs het noorderstrand.

Langs de Westkust was de communicatie nog veel lastiger. Slechts daar waar zich rivieren van eenig belang een weg naar zee banen, treft men er kustland van eenige uitgestrektheid aan. Op gedeelten rijst het gebergte steil uit zee op en verwijdert het zich verder van het strand à 13 kilometer. Alleen tusschen het in 't voorgebergte van Kaap Rittreng, ten Kroeng Raba in het landschap Lepong, en tusschen de mondingen van de Kloewah-rivier en Kocala Tora, kan de voetganger op het zand van lage duinen loopen. De bevaarbare mondingen van een negental rivieren zijn daarenboven steeds moeielijk over te steken.

En langs de Oostkust was de gemeenschap te land zoo goed als volslagen onmogelijk. Daar bestaat het terrein uit dichtbegroeid moeras, doorsneden door eettelijke rivieren en beken, met vele vertakkingen in zee uitwaterend.

Al zijn de rivieren voor het verkeer langs de kusten ook nog zoo nadeelig, voor dat met het binnenland zijn zij onontbeerlijk, en ook in een ander opzicht zijn zij voor den Atjeher van groot belang, daar slechts door de bevaarbare mondingen de uiten invoer kan plaats hebben.

Een volksstam, die zulke terreinbezwaren licht telt, moet eigenschappen bezitten die de vreite boonen er kennis mede te maken. Men moet langs het gloeiend heete Indische strand gewandeld hebben en weggezonken zijn in Indische moerassen, men moet de gevaren kennen van het wild gedierte, dat langs de zeekust zwerft en zich een pad hebben gekapt door het tropisch woud, om dit ten volle te beseffen.

Voor dat we die kennis aanknoopen, dienen we nog eerst een blik te werpen op de vlakte waarmit dit volk stamt.

In het diepste gedeelte van de vallei van Groot-Atjeh, waar deze afgesloten wordt door een lagen heuvelrug, die het centrale gebergte met den Goudberg verbindt, stroomen twee rivieren samen.

Die, welke uit het Oosten komt en gevoed wordt door de beken, welke [illegible] zuidelijke hellingen van den Goudberg afvloeien, heet de Selimoen. De andere, in noord-westelijke richting voortloopende, wordt de Atjehrivier genoemd en beide vereenigd hebben nog niet veel te beteekenen, daar zij ongeveer 30 M. breed zijn en gemakkelijk kunnen worden doorwaad. Bij haar samenvloeiing ligt de welvarende kampong Selimoen, die door haar aanleg duidelijk blijk geeft minder last te hebben van vijandelijke bejegening dan de kampongs in het lagere gedeelte der vallei. Haar uiterlijk komt grootendeels overeen met de dorpen op Java, met uitzondering alleen dat de houten of bamboe huizen hier op palen eenige voeten hoog zijn opgetrokken en allen met de gevels front maken naar Oost en West.

De echte Atjehsche kampong heeft een geheel ander voorkomen. Zij bestaat grootendeels uit kleine erven, waarop de huizen op palen gebouwd zijn of waarop culturen gedreven worden. Die erven zijn omgeven door paggers (heggen) van ondoordringbare bamboedoorn of rakelings naast elkaar geplante rechtstammige boompjes.

Wat op Bali door muren wordt bereikt, dat is: een dergelijke afscheiding tusschen de erven onderling, wordt dus hier door levend gewas verkregen. Te midden van wild dooreengroeiend, dikwijls doornachtig struikgewas, dat uit den vochtigen, vruchtbaren tropischen grond opgroeit, en de vruchtboomen, hier en daar in het wilde geplant, die allen te zamen een dicht looverdak vormen, waardoor bijna

geen zonnestraal vermag heen te dringen en waaronder de grond vochtig, drassig, glibberig blijft, stuit men er aanhoudend op slooten en poelen.

De kampongpaden, weder tusschen heiningen ingesloten, onder allerlei hoeken en bochten tusschen de erven voortloopende, voeren naar een door een poortje gesloten uitgang in de haag, die, dikwijls ook met een sloot aan de binnenzijde, het geheel omgeeft en naar het smalle pad door de rijstvelden, waarlangs de gemeenschap met andere kampongs onderhouden wordt. Als een hoog opgebouwd eiland van groen drijft het dorp oogenschijnlijk op de zee van wuivende lichtgroene aren der rijstplanten, die in den natten moesson de velden als met één groot tapijt bedekken. De levende paggers, de zware boomstammen, de weelderige kruinen vormen een hoogen wal, waardoor geen oog het inwendige kan bespieden, en geen lichaam onverlet kan doordringen, waarin de kogels zelfs smoren.

Van Selimoen in westelijke richting voortstroomende, neemt de Atjehrivier ettelijke beekjes op, die óf van het kale heuvelterrein ten Noorden en Noord-Oosten van de vallei, of uit de plooien van het begroeide, hooge zuidelijke gebergte, door den golvenden, met rijstvelden bedekten dalbodem haar toevlocien.

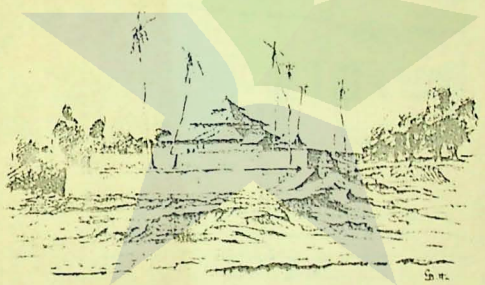

De Missigit van Indrapoeri.

Bij Indrapoeri, waar de Djerir als linkerzijrivier haar water in den Atjehstroom stort, is deze reeds niet meer overal doorwaadbaar en vlocien zijne wateren reeds tusschen steil uitgespoelde, 3 à 5 M. hooge oevers voort.

Bij dit punt staat de groote Missigit van Indrapoeri, en wordt de ongeveer 5 kilometer breede vallei vernauwd door lage heuvelen, die van het centrale gebergte in noordelijke richting tot aan de rivier vooruitschuiven.

Dit hoogere gedeelte van de vallei, zooals wij het aanschouwden, toen wij bij opkomende zon aankwamen op den zuidelijken rand van het kale heuvelterrein, aan den zoom der bosschen, die den Goudberg bedekken, leverde een overweldigend schoon panorama.

Daar ontrolde zich plotseling, bijna 2000 voet beneden ons, de vallei van Groot Atjeh, de getuige van zooveel strijd en ontbering, zooveel grootheid en ellende.

Vóór ons de 5000 Meter breede, lichtgroene sawahvlakte, waardoor de glinsterende rivieren in grillige bochten kronkelden, tusschen oevers, dicht bezet met het donkere geboomte der kampongs. Daarachter een 7000 voet hooge, steile bergwand, op de hoogere partijen met zwaar bosch bedekt en gegroefd door diepe kloven, waarin zware schaduwen vielen. En tusschen het fijne groen der rijstvelden en het donkere groen der bergwanden breede, kale, grillig slingerende heuvelruggen van zacht gele kleur, hier en daar bespikkeld met wit, waar de kalklagen bloot kwamen, en doorsneden met groene aderen, waar beekjes zich door de terreinplooien voortspoelden. Ter linkerzijde de 150 Meter hooge kalkrotsen, die zich uit het Oosten tusschen de beide rivieren indringen en het dal van de Selimoen met zijne sawahvlakten vernauwen tot het onder weelderige vegetatie schijnt te niet te loopen tegen het lage zadel, dat het scheidt van de vlakte van Pedir; rechts de zich steeds meer en meer openende vlakte, waarin, over de kale heuvels van Indrapoeri heen, de kampongstrook kon gevolgd worden, waardoor de Atjeh-rivier stroomt, totdat ver in het verschiet, 150.000 Meters ver, de blik stuit tegen den uitlooper van het machtige hoofdgebergte, die eindigt in kaap Atjeh-hoofd.

In het benedengedeelte der vallei, die van Indrapoeri af steeds breeder wordt en langs de zeekust 20 kilometer meet, neemt de bodem al meer en meer een alluviaal karakter aan. Op sommige plaatsen is hij zelfs moerassig, en weelderig groeit de rijst op den rijken grond der sawahs, door aanhoudende overstroomingen der rivier met een vruchtbare humuslaag bedekt.

Die overstroomingen, veroorzaakt door het snel wegvlocien van het regenwater, zoowel van de hellingen der kale heuvels, als van de schoongekapte benedenhelft der steile bergwanden, zetten in de eerste plaats hun geel bezinksel op den rivieroever af en verhoogen dien langzamerhand tot een flauwen rug, waarop een aaneengesloten rij kampongs liggen. Van Indrapoeri af is de rivier met kleine prauwen bevaarbaar en van Anagaloeng af, linea recta op 7½ kilometer afstand ten westen van Indrapoeri, kunnen grootere sloepen gebruikt worden.

Bij den Kraton, weder 12000 meter verder in noord-westelijke richting, neemt de rivier ter linker zijde de Kroeng Daroe op, waar dit 20 meter breede beekje (uiten de muren treedt van dien vroegeren zetel van bestuur. Door een breede strook moeras, begroeid met nipapalmen, stort zij zich eindelijk, 5000 M. ten Noorden van den Kraton, in zee.

De alluviale formatie van den grond blijkt niet alleen uit de lagunen, die zich rechts en links van de riviermonding tot aan den voet van het gebergte vormden, maar ook, ten oosten van de monding (Koeala), uit een drietal evenwijdig met de kust loopende

strooken verhoogd terrein, door moerassige rijstvelden gescheiden en met kampongs bedekt.

De ligging dezer vallei maakte haar bijzonder geschikt om de moederstaat te zijn van de vele kolonieën, die zich op de West- en Noordkust vormden. Door de kloof van Beradin, een 1000 M. breede opening in den rotsachtigen uitlooper, die de vlakte ten westen begrenst, staat zij in verbinding met de vlakte van Kroeng Raba op de Westkust, en door de vallei der Schimoen met die van Pedir op de Noordkust, terwijl de ruime, veilige reede, door eenige eilanden gedekt, een goede ankerplaats aanbood voor de schepen van vreemde natiën, die daar de producten van Noord-Sumatra kwamen afhalen. Ook Pedir en Pasei, aan de noorderstranden van dit eiland, bewoond door volksstammen van denzelfden oorsprong als die uit de groote vallei, maar minder vermengd met bloed van slaven en vreemdelingen, zonden volkplantingen uit en Melaboch op de West- en Langsar en Temijang op de Oostkust werden door zuivere Maleiers bevolkt; maar Groot-Atjeh was toch de voornaamste koloniseerende staat en zijn havenkoning oefende dan ook een soort van suprematie uit over de talrijke staatjes, door rassen-eenheid verbonden, die langs de kusten gecheloneerd lagen en aan zijn monopolie onderworpen waren.

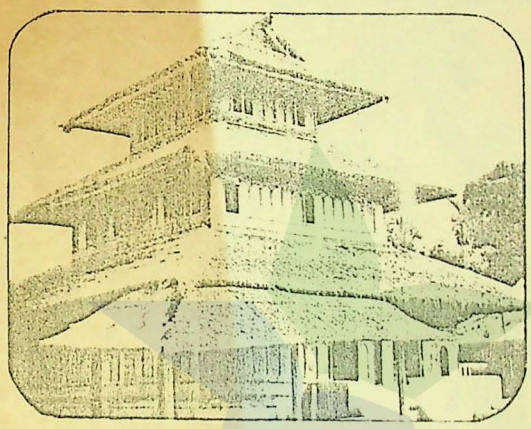

Die staatjes toonden, vooral in later tijd, echter slechts dan een soort van afhankelijkheid aan den moederstaat, als dat met hunne belangen strookte of zij door overmacht er toe gedwongen werden.

Naarmate de persoonlijkheid krachtiger was van den man, die de monding der Atjeh-rivier in zijn macht had, naarmate hij meer gezag wist uit te oefenen over de valléi, waarin zijn Kraton lag, maar die mate was ook de invloed grooter, dien hij over het kustgebied kon uitoefenen.

Want ook in Groot-Atjeh was zijn gezag allesbehalve verzekerd. Daar schijnen oorspronkelijk vier vierlal familiën, stamaren of kawoms bestaan te hebben, ieder voor zich langs mannelijke lijn van den zelfden stamvader afstammend. De drie minst talrijke verbonden zich tegen de vierde en maakten deze aan zich ondergeschikt. Alle drie bezitten ook nu nog een erfelijk Panglima kawom, die geen deel mag nemen aan het territoriaal bestuur, maar uitspraak doet in bloedzaken en den bloedprijs bepaalt.

Behalve deze verdeeling, die in de benedenlanden reeds voor geruimen tijd te niet ging, was de geheele vallei gesplitst in erfelijke, onderling onafhankelijke staatjes. Het dorp, de kampong was oorspronkelijk de kleinste territoriale eenheid, door een erfelijk hoofd bestuurd, die bijgestaan of tegengewerkt werd door een godsdienstig voorganger en opzichter, Teungkoe geheeten. De eerste, die den raad van eenige onderlingen kon inroepen bij belangrijke zaken, is als het ware de vader, de tweede de moeder der kampongbevolking. De eerste is de handhaver van de voorvaderlijke gewoonten (de adat) der dorpsgenooten, de tweede is de bevorderaar van hun godsdienstig leven (de hoekoem). „En adat en hoekoem zijn onafscheidelijk, gelijk Gods wegen en zijne eigenschappen, maar de meeste van deze is de adat", zeggen de Atjehers.

Daar de mannelijke bevolking van een kampong over het algemeen te gering in aantal was om het vereischt getal van 11 mannen bij de Vrijdags-godsdienstoefening ter kerke te brengen, zoo kon er in iedere kampong wel een mœdarsa of meunathah worden opgericht, waar de dagelijksche gebeden gehouden worden, de vreemdelingen logeeren en de jonge, ongehuwde mannen huizen, die niet in de woningen overnachten mogen; maar eenige, dicht bijeen gelegen kampongs moesten samenwerken, om een bedehuis of Missigit te bouwen, dat trouwens dikwijls nog slecht bezocht wordt, daar de bevolking liever in haar eigen meunathah verwijlt. Zulk een vereeniging van kampongs heet Moekim en de Imam, de voorganger in de Missigit, werd het meestal erfelijk, geestelijk en spoedig ook het wereldlijk hoofd van de Moekim. Door uitbreiding van de bevolking ontstonden er nieuwe Moekims met nieuwe Imams, die dan bleven onder het territoriaal gezag van den Imam der moedermoekim. Deze laatsten werden de heeren des lands, die kampong- en Moekimhoofden aanstelden, recht spraken met behulp van een Kali, bestuurden met behulp van een Banta en als krijgsoversten optraden zonder eenige macht boven zich te erkennen. De Sultans bevestigden hen wel in hun waardigheid, maar stelden hen niet aan. Panglima's dienden hen tot onderbevelhebbers en rakan's heetten hun volgelingen.

Die wereldlijke hoofden noemden zich Oeloebalangs of Radja's en vormden zich tot drie bondgenootschappen of Sagies, de XXII de XXV en de XXVI Moekims geheeten, waarover de meest invloedrijke Oeloebalang als erfelijk Panglima of bevelhebber optrad, doch die alleen macht bezat in zaken, waarbij de gemeenschappelijke belangen zijner Oeloebalangschappen betrokken waren.

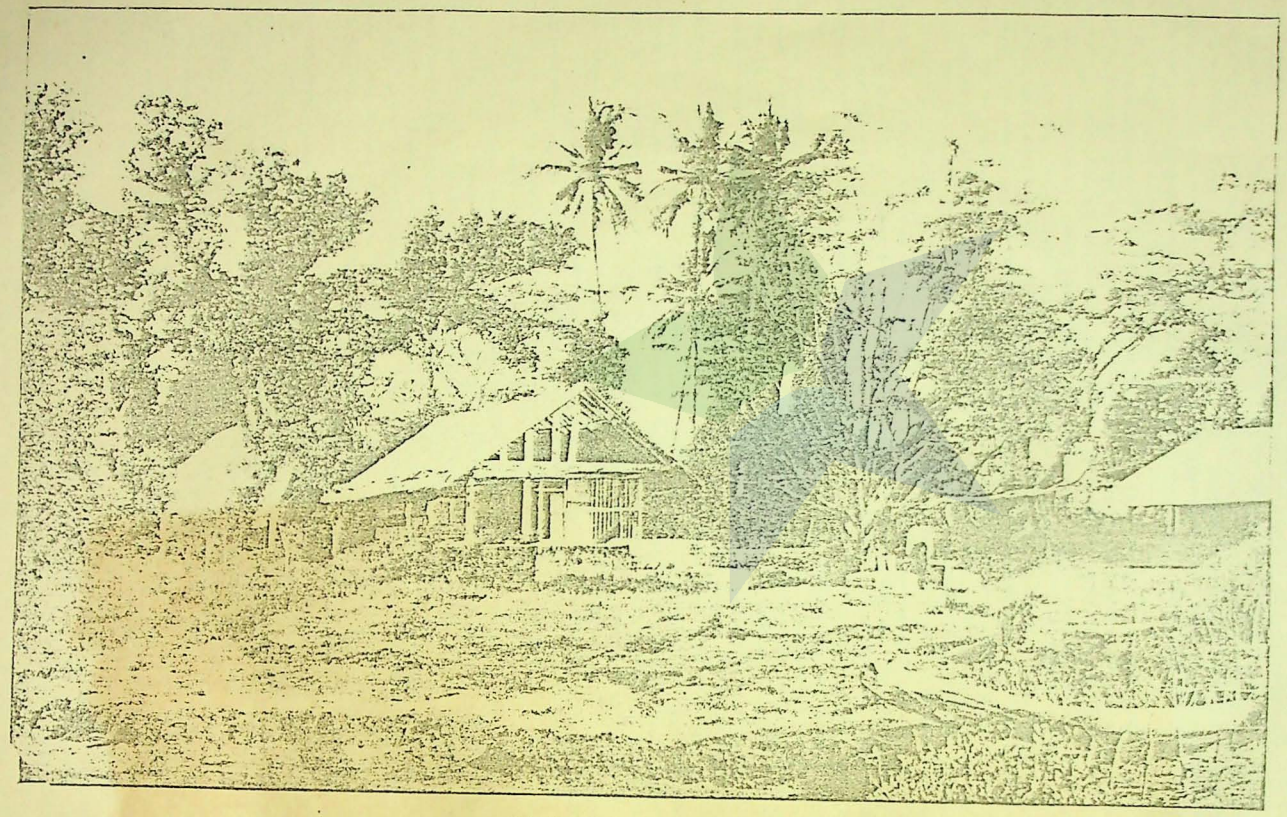

Nabij Olehleh. De ruine van Dena Tjot.
Naar eene photographie uit de verzameling van den heer A. W. Th. Th. Mens Fiers Smeding

Een hoofd, Kali, dat is rechter van den Almachtigen Heer, hielp hem in de rechtspraak.

Ieder van die Sagies had een hoofd-missigit en de Imam daarvan wist somtijds zooveel invloed te verwerven, dat hij in macht gelijk kwam te staan met een Oelebalang.

Er was echter een stukje terrein aan de rivier, op korten afstand van de monding gelegen, dat niet behoorde tot een der Sagies, maar geheel zelfstandig was. Dat was oorspronkelijk een strook van zeven groote vademen breedte langs de beide oevers der rivier en vormde later het gebied Banda-Atjeh, een groep welvarende kampongs, waar markt gehouden werd, de vele vreemdelingen huisden en de zeepraauwen hunne waren kwamen lossen en innemen, waar de hartader van Noord Sumatra klopte en de toon werd aangegeven voor manieren, kleeding, zeden en gebruiken. Dit gebied behoorde aan den Sultan, die zelfs ook heer was over enkele andere mookims in de voornaamste Oelebalangschappen gelegen. Daar, in Banda-Atjeh, resideerde hij in zijn sterken Kraton, een door hooge muren en wallen omgeven ruimte, waar honderde stukken geschut in batterij stonden en waar de belasting werd opgebracht voor uitgaande en inkomende producten en goederen.

Groot was de welvaart en weelde, die daar in vroeger eeuwen heerschten; machtige legers met honderde strijdolifanten waren daar verzameld; een groote vloot van snelzeilende schepen wiegde zich op de blauwe golven van de baai, waarin de Atjehrivier uitwatert, en overwegend was de invloed, dien de havenkoning op de vallei, zoowel als op de kuststaatjes en kolonien uitoefende. Hij handhaafde een streng monopolie en dwong evenzeer de nederzettingen op de kusten als het eenmaal zoo machtige Pedir en Pasei voor zijn wil te buigen. En mochten de mindere hoofden dier onderhoorigheid zich tegen hem misdragen hebben, dan werden zij opgeroepen om in zijn Dalem te verschijnen, ten einde ootmoedig vergiffenis te vragen. Dan werd hun daar een kostbare schotel overgereikt, waarop, onder den gewonen kegelvorming gevlochten deksel, een ijzeren ketting lag, om hun te kennen te geven, dat zij zich als gevangenen te beschouwen hadden, totdat de voorwaarden van hun pardon zouden zijn toegestemd. Hij voerde oorlog en sloot vrede; hij deed munten slaan, deed uitspraak in enkele halszaken met behulp van een hoofd-Kali of rechter des rechtvaardigen konings, gaf met zijn tjap Sembalan verlof tot het stichten van volkplantingen aan de mondingen der rivieren, bevestigde de Panglimas Sagie in hun waardigheid en representeerde het geheel tegenover het buitenland. Door de bevolking werd hij als een halfgod vereerd en hij zoowel als zijn tolgen kon zich ongestraft aan de grootste willekeur te buiten gaan.

Maar in den loop der jaren verminderde die glans en grootheid al meer en meer. Het persoonlijk gezag van den Sultan werd steeds verkleind, zijn macht en invloed gekortwiekt, en eindelijk kon hij zich slechts staande houden als hij door de Sagies, hoofden werden aangesteld en bevestigd. Vier en twintig zijner kampongs toch, om den Dalem gelegen werden gerekend tot het gebied van de hoofdmoskee te behooren en door een afzonderlijk erfelijk Panglima bestuurd. Later kwam de helft van dit terrein, op den rechteroever gelegen, aan Toekoe Kali, die er als zelfstandig Oelebalang over regeerde.

Ook de terreinen, die niet in de onmiddellijke nabijheid van zijn zetel gelegen waren en eertijds door zijn ambtenaren bestuurd werden, gingen verloren, daar die ambtenaren zich onaantastbaar wisten te maken zonder in het Sagie verband in te treden. De Kraton of Dalem verviel en in 1874, toen de laatste Sultan daaruit wegvluchtte, was het schitterend verblijf van vroeger niet veel meer dan een ruine.

De hoofdpoort in de 250 M. lange noorderface was gevat in zwaar, maar door ouderdom en verwaarloozing verbrokkeld muurwerk, ten Oosten over 15 M. voortloopende tot de Kroeng Daroe, die zich daar tusschen gemetselde kaden ontlast in de Atjehrivier, waar deze haar westelijke richting in een noordelijke verandert. Westelijk was de muur over een afstand van 21 M. voortgezet, totdat hij langs en tegen den wal verliep. Hij was zoo breed, dat er elf van de kanonnen op geplant konden worden, die de vroegere Sultans hadden doen gieten of als waardevolle geschenken ontvangen hadden uit de handen van machtige potentaten als de Sultan van Turkije of Koning Jakobus van Engeland.

Een dier Atjehsche sultans had, volgens een oude legende, in de 16de eeuw een groot schip doen uitrusten en met peper, het voornaamste product des lands, doen laden, om het door een gezantschap als blijk van achting en onderwerping den Sultan van Turkije te doen aanbieden. Doch toen die gezanten in Stamboel aankwamen, waar niemand ooit van het rijk van Atjeh had gehoord, konden zij gedurende een paar jaar geen toegang krijgen bij den Verheven Heer en moesten langzamerhand hun peper verkoopen om in hun levensonderhoud te voorzien. Eindelijk gelukte het hun op een vrijdag, door hun ongemeene kleeding de aandacht van den Sultan te trekken, toen hij uit de moskee naar zijn paleis terugkeerde. Hij gebood, dat zij nog op denzelfden dag voor hem verschijnen moesten. Gedurende die audientie droegen zij het rijk van Atjeh aan hem op en vertelden hoe zij hem een lading peper hadden willen aanbieden, doch genoodzaakt waren geweest die te gelde te maken en nu slechts als monster een tjoepa van dat product over hadden. Dat nam de Sultan in genade aan en hij gaf hun als tegengeschenk een groot kanon. En omdat het te bezwaarlijk zoude wezen zijn nieuwen leenman tot het geregeld zenden van gezantschappen of cijns te verplichten, vischte hij in plaats daarvan de getrouwe inachtneming van een godsdienstig gebruik, namelijk de viering van Mohammeds geboortefeest. „Dat is een der meest verdienstelijke werken," zoo sprak hij, „en er zij in Atjeh dan ook geen dorp waar niet jaarlijks de ingezetenen gemeenschappelijk een Molot maaltijd geven; dat zij uw cijns aan den Heer der geloovigen." Tevens gaf hij hun een aantal kundige werklieden mede, om hen in allerlei tot dusverre onbekende kunsten te onderrichten. Die werklieden vestigden

zich in de kampong Bital Jeruzalem bij den Kraton, en daar wordt nog altijd het graf van een hunner, Teungkoe di Bital, vereerd.

De 10 à 12 M. dikke, 4 tot 6 M. hooge wal der westerface van den dalem, waarbinnen een vrij plaats was voor allen, die een doodslag bedreven hadden en er dan als lijfeigenen van den vorst moesten dienen, was over zijn geheelen lengte van 600 M. op drie, nagenoeg even ver van elkaar en van de uiteinden aangelegen punten gebroken, zoodat op elke afscheiding geschikte geschutstanden ter bestrijking van de gracht werden gevonden, die 2 à 3 M. diep en 5 à 6 M. breed, de geheele langwerpig vierkante vesting omvatte.

Ter plaatse, waar de Kroeng Daroe door het zuidelijkste derde gedeelte van dien wal den Kraton binnentreedt, bevond zich de Pintoe Oekoep of westelijke uitgang, een overwelfd steenen poortje, 1 M. breed en 3 M. diep, dat door latere inkrimping van de enceinte een 20 M. voor den hoofdwal kwam uit te steken.

Het 1 à 2 M. hooge zuiderfront bevatte in het midden een 20 M. ver vooruitgebracht gedeelte, dat weder de gracht bestreek, en ook de 3 M. hooge oosterface bezat zulk een bastion tot verdediging van de daar diepere en breedere gracht. Die wallen en grachten, nog beschermd door zware bamboedoeri stoelen op buitentalud en berm, welke aan het geheel het voorkomen gaven van een ondoordringbaar bosch, dienden tot beschermïng van een tweede en derde, uit muren opgetrokken binnenenceinte.

De binnenste enceinte omvatte het plein, waarop eertijds het groote steenen paleis van den Sultan had gestaan, doch dat al sedert langen tijd tot puin was ineengestort en vervangen door een smerig houten gebouw, waarin niets meer gevonden werd, dat aan vroegere pracht en rijkdom herinnerde. Ook vond men er een raadhuis, een Missigit, een groot steenen kruithuis met piramidaalvormig steenen dak, een eetzaal, een kantoor van den Sultan en eenige woningen voor vorstelijke personen als Pdjoet Pdir en den Sjabandar.

Eindelijk werd er eertijds ook een estrade aangetroffen, door een muurtje omgeven en van een houten zuilenrij voorzien, waarop de Sultan gekroond werd.

Atjeh toch was in de oogen des volks als eene zich steeds verjongende bruid, die door hare voogden de hoofd-oelebalangs in gemeenschappelijk overleg werd uitgehuwelijkt aan hem, dien zij tot haar bruidegom bestemden en die dan aan ieder hunner 500 dollars huwelijksgift uit te betalen had. Meestal was dat de zoon van den overleden Sultan en bij was het, die dan op die rijk versierde estrade plaats nam met de drie hoofd-Kali's der Sagies en eenige Oelama's of schriftgeleerden achte zich Teukoe Kali, met een donderbus aan den schouder hangende en een wit klapperblad in zijn hoofddoek, ter herinnering aan een zijner voorvaders, die een vroegeren Sultan tijdens zijn oorlog tegen Pdir had gedood met melk, bewaarde de orde en Panglima Missigit Raja zorgde dat de groote menigte, die op eenigen afstand verzameld was, zich rustig hield.

Eerst kwamen dan de Panglima der XXVI Moekims en Teukoe Neq met hun gevolg tot vlak bij den muur, waarbinnen de estrade stond. Een der kali's reciteerde vervolgens een benoemingsformulier, ingeleid met de woorden uit den Koran „Gehoorzaamt Allah en zijnen Gezant en diegenen onder u, die met gezag bekleed zijn" en aan het einde riep Teukoe Kali, die alles met luider stemme den volke had verstaanbaar gemaakt, drie malen achtereen den Panglima der XXVI Moekims bij zijn ambtstitel op, en werd door dezen en zijn gevolg telkens luide geantwoord met een: „Ja, Uwe Majesteit." Dan traden die der XXV Moekims naar voren en geschiedde voor hen en vervolgens voor die der XXII Moekims hetzelfde als voor de hoofden der XXVI Moekims had plaats gevonden. Zoo werd het contract bezegeld, dat de nieuwe vorst met zijne voogden gesloten had.

Het moet een schilderachtig gezicht geweest zijn, die stoet van waardigheid-bekleeders in hun mooiste kleeding, zich ver ringende om de met matten en tapijten bedekte verhevenheid, waarop de Sultan zat te midden van vlaggen en wimpels. Op de, uit samengeperste boomwol vervaardigde, afgeknotte kegelvormige mutsjes, die zij droegen, schitterde een knop van gouddraad of zijde en in den kleurigen doek, onder om die mutsjes geslagen, stak een versch geplukte bloem. De baadjes van donkergekleurde zijde en nauwe mouwen waren gesloten met een grooten gouden knoop; om de lendenen was een met gouddraad doorweven kleed geslagen, bij de lieden der XXII Moekims tot beneden de knie afhangende met een lange slip in het midden, bij de Benedenlanders slechts reikende tot even boven de knie met schuinen benedenrand. De reusachtig wijde broeken met groot, laag hangend kruis waren evenzeer van zijde met goud- en zilverdraad doorstikt en trompa's, rijk bewerkt met gouden arabesken, beschermden de voetzolen.

Maar bovenal muntten de wapens uit in pracht. De dolk of rentjong met kunstig bewerkte scheede en met goud beslagen gekromd handvat, de kris met scheede van zilver en vergald gevest, de badée met het rijk besneden, breed uitloopende hoofd aan de klingbedekking en met goud en diamanten op de greep, het bijna 1 M. lange slagzwaard, de vlijm scherpe klewang, over de geheele lengte 5 cM. breed, de naar onderen breed uitloopende $\frac{3}{4}$ M. lange randoes met zijn gevest van goud, de gebombeerde ronde schilden versierd met koperen sterren, die alleen door een Panglima mochten gedragen worden, de geheel koperen of vergulde schilden der Oelebalangs, de donderbussen met wijde monding, de lanzen en spiesen, die alle vertoonden, meer nog dan de kleeding deed, hoeveel rijkdom de Atjehsche grootte zich had weten te verwerven.

Waar hier in Europa zulk een soort van plechtigheid plaats vindt, zijn alle dignitarissen zoo overdekt met goud borduursel en zoo dik in hunne galakleeding gestoken, dat men er haast geen menschen onder herkennen kan en zij den indruk geven van levende hedepoppen, zoodat het een lachwekkende gedachte wordt hen zich voor te stellen zonder die

steken, stijf staande rokken en gegaloneerde pantalons.

Op Atjeh is dat niet het geval. De dunne kleeding valt in losse plooien om de breede schouders, de smalle heupen, de gespierde en toch lenige armen en beenen. Als daar al die mannen, om hun zooeven verkozen vorst geschaard, hunne bedekking van zijde en gouddraad hadden kunnen wegwerpen, dan nog zouden hunne slanke, mooi gebouwde, bruine lichamen en hun kleine hoofden, wiegende op langen hals, een schoon geheel gevormd, en hun fiere, rechte houding, de hooghartige vurige gloed uit hun diep liggende oogen, de strenge trekken om de rechte, aan de punt eenigszins omgebogen neuzen en de krachtig geteekende monden bewezen hebben, dat zij waren de heeren des lands.

Ten Oosten van de Kroeng Daroe, die op het zooeven beschreven plein van het Oosten naar het Noorden ombuigt en op twee plaatsen overbrugd was, lagen de begraafplaatsen van den Sultan Ibrahim Moeddin Mantsjoer Shad, den grondlegger van Atjeh's grootheid in de 16e eeuw, van twee zijner zonen en van veel andere Atjehsche vorsten.

Voor grafsteenen van voorname lieden wordt een poreuse steensoort, op het eiland Batoe (steen) tegenover Oleh-leh gevonden, gebruikt. Zij worden somtijds zeer kunstig gebeiteld door de lieden uit Marassé, de kampong van Toekoe Neq ten noordwesten van den Kraton aan de rivier gelegen, en verschillen in vorm naarmate zij voor mannen of vrouwen bestemd zijn. Die voor mannen zijn, zooals Snouck Hurgronje zegt, vier-, zes- of achthoekige prisma's; somtijds ook verjongen zij zich naar beneden en is dus het grondvlak kleiner dan het bovenvlak, terwijl de zijvlakken omgekeerde trapezia vertoonen. Voetstukken en kronen (die de kopia, het Atjehsche mannelijke hoofddeksel in herinnering brengen) van verschillenden vorm, ontnemen het logge aan het voorkomen der steenen, en de geheele oppervlakte is met sierlijke patronen van lofwerk behouwen; soms ook zijn op een gedeelte daarvan eenige malen de woorden der geloofsbelijdenis aangebracht.

Voor vrouwen maakt men de zijvlakken der grafsteenen smal, de voor- en achtervlakken breed. Aan beide zijden, op de grens van kroon en romp, zijn wijd uitstaande krulversieringen aangebracht, die als het ware de ooren der vaas kunnen heeten en waaraan de Atjehers den naam van oorsieraden geven. Soms verbindt men de breede steenen door een platten en langwerpigen, die de geheele grafoppervlakte van het hoofd tot de voeten bestrijkt.

De grafsteenen der Sultans zijn waarschijnlijk niet door hun eigen landslieden bewerkt.

Zij munten toch dikwijls uit door hun waarlijk hoogst artistieke bewerking, en artistiek is de Atjeher niet. Op de groote langwerpig vierkante, uit zandsteen bewerkte en gemetselde sarcophaag van den sultan Mantsjoer Shad, die in 1870 overleed, bevindt zich aan het hoofd- en voeteneinde een uitgraphiet bewerkt steenen monument. Op een van de andere sultansgraven zijn deze laatste zelfs van brons.

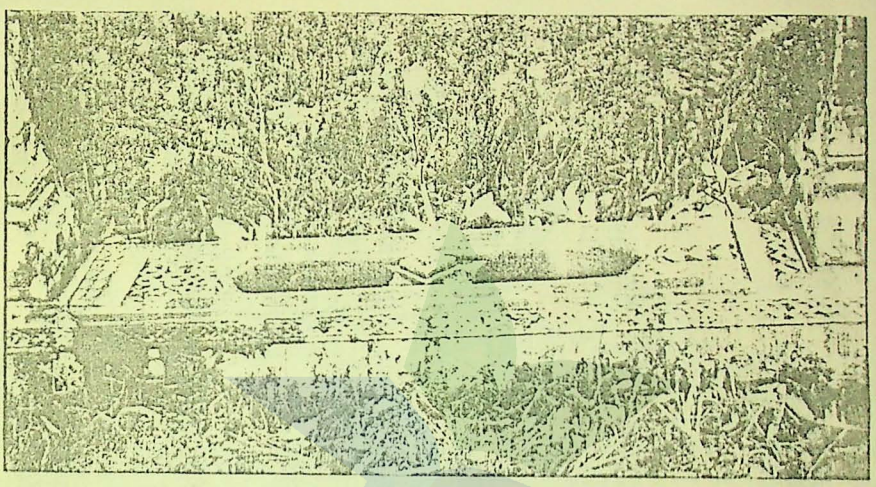

Oleh-leh. Grafsteen van eene Atjehsche prinses.
Naar eene photographie uit de verzameling van den heer A. W. Th. Th. Mens-Diers Smeding.

Aan de Noordzijde werd het sultansplein, zooals het heette, door een houten poort, en aan de Westzijde door een vierkant steenen bastion met schietgaten, afgesloten. In het terrein om dit pleintje heen, waar in 1871 nog slechts enkele restanten van den tweeden enceinte muur gevonden werden, woonden de volgelingen en de strijders van den vorst in ettelijke houten huizen, die zich te midden van wild opgegroeid struikgewas en afsluitpaggers, heilige graven en door groote waringinboomen bekroonde heuvels op palen verhieven en langs slingerende voetpaden gemeenschap onderhielden.

Van pracht of weelde was binnen den Kraton geen spoor meer te ontdekken; slechts de rustplaatsen der vorstelijke dooden, soms met gouden platen tegen de binnenzijden der grafkelders versierd, verkondigden nog welke rijkdom en grootheid hier eertijds hadden geheerscht.

Ook buiten de wallen was alles in verval. De Missigit Beitoe'l Rahman (de staf der barmhartigen), in 1614 ten noorden van zijn Dalem door sultan Meutoeka Alam opgetrokken op een 100 M. lang en breed en 1 M. hoog plateau, op ongelijke afstanden door een $1\frac{1}{2}$ M. hoogen muur omgeven, bestond slechts uit twee met atap gedekte houten gebouwen en het plateau was aan de oostzijde afgestort.

denken aan een ruwe nabootsing van de lotusbloem, zooals die in de Hindoesche legende voorkomt. Eertijds werd deze kunstberg, naar de sage zegt, door een sultan opgericht ten gerieve zijner Bovenlandsche echtgenoot, die heimwee had naar de bergen van haar land, en later diende hij tot uitspanningsplaats voor personen van de vorstelijke huishouding, vooral vrouwen, die zich op het bovenste terras neerzetten om het uitzicht te genieten. Maar de muren van Kota Goenoengan waren afgebrokkeld en de binnenruimte verwaarloosd en de lusthof (Taman), die den steenen berg had omgeven, was veranderd in een wildernis.

Alles bewees, dat de verheven grootheid des sul-

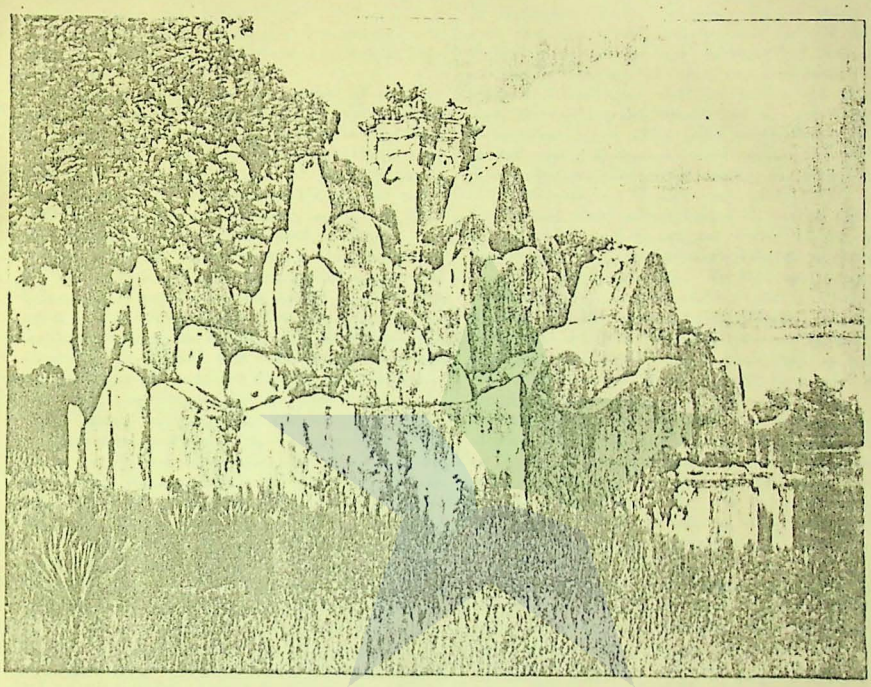

De Taman of Lotusbloem, nabij de Kota Goenoengan te Kota Radja.
Naar eene photographie uit de verzameling van den heer A. W. Th. Th. Mees Pieter Smeding.

Kota Goenoengan, ook Kota Petjoet geheeten, ten westen van den kraton gelegen, was een, door een 3 M. hoogen en 1 M. dikken, met kroonlijsten en versieringen verfraaiden muur omsloten rechthoek van 20 M. lengte en 15 M. breedte, waarheen men met een steenen trap opklom en waarbinnen de rijk versierde steenen graven der vorstinnen lagen.

Ten zuiden daarvan ligt nog de Taman, een 9 M hoog steenen gebouw van 3 verdiepingen op een achthoekig prisma als voetstuk. Elke verdieping eindigt in eigenaardige boogvormige, op bladen gelijkende verdiepingen, waartusschen steenen zitplaatsen worden aangetroffen. Van buiten voert een trap, door den muur heen, naar de eerste verdieping. Het geheel doet

tans was te niet gegaan, al werd hij ook nog door het mindere volk als een halve heilige beschouwd en al bleven de onderling onafhankelijke staatjes op de kusten hem belasting (hassil) opbrengen; al sprak hij nog sondijds recht in hunne voortdurende geschillen, daarbij voorgelicht door zijn vier Maantri hari-hari, en al liet hij ook tol heffen door zijn sjabandar. Maar als die staatjes uit eigen havens begonnen uit te voeren, dan miste hij de macht hen tot het erkennen van zijn monopolie te dwingen. Hij bleef in naam hun representant en werd door de buitenwereld voor hunne daden aansprakelijk gesteld, maar in werkelijkheid werd hem de gehoorzaamheid al meer en meer opgezegd.

De centralisatie, die vroeger met betrekking tot de kuststaatjes had bestaan en die in de vallei van Groot Atjeh voor de oeloebalangschappen, op eenigen afstand van den Kraton gelegen, toch altijd weinig te beteekenen had gehad, ging langzamerhand geheel te loor en de geestelijkheid, die vroeger voor dit centraal gezag had moeten buigen, verkreeg een buitensporig overwicht.

Onder die geestelijkheid komen in de eerste plaats in aanmerking de Sajids of Habibs, afstammelingen van den profeet Mohammed, die door de bevolking in hooge eere worden gehouden en het soms zoover brachten, dat zij den sultanszetel beklommen.

Wij kunnen dien grooten invloed niet aanschouwelijker maken dan door een kort overzicht te geven van het leven van Habib Abdoe'r Rachman, den laatsten Sajid, die in Atjeh een voorname rol heeft gespeeld, zoowel vóór als tijdens den grooten krijg met de Hollanders.

Als een kind van twee jaren reisde hij met zijn vader Mohammed Alzahier van zijn geboorteplaats Hadramaut (Zuid-Arabië) naar Malabar in Voor-Indië en drie jaren later voer het kleine ventje naar Egypte en later naar Mekka om er den Koran te leeren. Nauwelijks tien jaren oud keerde hij weder naar zijn ouderlijke woning terug, om tot zijn 16de jaar te Kalikoet zijne studien voort te zetten.

Toen werd hij voor volwassen aangezien en op een der schepen van zijn vader geplaatst, om op de kusten der Indische zeeën den handel te leeren. Na gehuwd te zijn met Sjarifa Fatima en een jaartje te Kalikoet vertoefd te hebben, ging hij volgens zijn zeggen te Hyderabad den vorst genezen van zijn kinderloosheid en verkreeg als belooning daarvoor, het bevel over 1000 soldaten. Of hem dat verveelde weten wij niet, maar een jaar later vinden we hem als goudwerker te Calcutta terug. Met de daar verdiende dubbeltjes toog hij op reis door Europa en Indië en landde ten slotte te Singapore aan, waar hij al spoedig bij den Maharadja van Johore in dienst trad. Anderhalf jaar later, dat is in 1861, vertrok hij naar Pedir en verder naar Groot-Atjeh, waar hij bij den sultan werd toegelaten, wiens raadgever hij werd. Op diens last marcheerde hij met 2000 man naar de VII Mockims, om Tockoe Machmoed, den zoon van den vorigen sultan, machtig te worden, die zich in handen van den oeloebalang Tockoe Baid bevond, en toen hem dat gelukt was, volbracht hij met goed gevolg de opdracht, dit en eenige andere hoofden voor des sultans wil te doen buigen. Hij werd daarop hoofd van den godsdienst, hoofd der III Mockims, hoofd van de groote moskee en, à raison van 100 dollars, verloofde van Tockoe Baid's zuster. Doch die weduwe van den vorigen sultan werd zijne echtgenoote niet vóór hij haar met een groote krijgsmacht was gaan afhalen, want haar broeder wilde haar niet laten vertrekken, toen hij eenmaal den bruidschat in handen had.

Al had Habib langzamerhand ook vele vijanden verkregen, toch kon hij zijn voorstel doordrijven om een groote Missigit te bouwen, waarvoor hij op de Westkust 33000 dollars ging innen. Van zijne afwezigheid werd gebruik gemaakt om zijn prestige in de oogen van den sultan zoozeer te doen dalen, dat hij genoodzaakt werd de ongastvrije kusten te verlaten. Hij vertrok naar Mekka, van waar hij spoedig met aanbevelingsbrieven van den groot-sherif, den sherif van Djeddah en van zijn vroegeren leermeester terugkeerde om zijn vrouw te halen, die hij op Atjeh had achtergelaten. Maar toen wilde de vorst hem niet weder laten vertrekken en benoemde hem tot Wazir, omdat hij had leeren inzien van hoeveel nut deze ontwikkelde persoon voor hem was.

Habib stelde in die functie zijn meester voor, de Hollanders op Atjeh toe te laten om handel te drijven en wilde met twee andere hoofden naar Batavia vertrekken om den Gouverneur-Generaal te spreken. Dat plannetje viel in het water, omdat die beide hoofden het gerucht verspreidden, dat Habib hun land aan de Hollanders wilde verkoopen, en ook omdat de zoon van den sultan, vermoedende dat zijn vader Tockoe Machmoed tot zijn opvolger had bestemd, een aanslag deed op het leven van dien vorst. Het pistoolschot trof geen doel en korten tijd daarna stierf de aspirant-vadermoordenaar aan een hevige, kortstondige ziekte. Zijn vader volgde hem spoedig in het graf; Machmoed werd sultan en Habib tijdens zijn minderjarigheid regent. Als groot-vizier inde Habib nu ter Westkust aan hassil 12000 dollars en nog 9000 dollars bovendien voor de nieuwe Missigit. Na zijn terugkomst kwam al dat geld hem goed te pas, want er was natuurlijk een pretendent voor des sultans zetel, die door een vroegeren raadsman van den overleden sultan, Panglima Tibang en vele hoofden werd gesteund. Door een kruistocht in de XXVI Mockims wist hij hen tot gehoorzaamheid te dwingen, maar toen hij weder voor zaken naar de Westkust vertrokken was, kon Panglima Tibang zich opnieuw in des sultans vertrouwen dringen en buiten Habib om besprekingen houden met de Hollanders, wier oorlogsschip *Maas en Waal* ter reede verschenen was. Habib begreep toen, dat hij nu niets meer ten goede zou kunnen uitrichten en er een oorlog met Nederland op handen was. Daarom vertrok hij weder naar Mekka en vervolgens naar Constantinopel, waar hij de Osmania orde van den sultan ontving.

Niet lang was hij in Mekka terug of hij kreeg het bericht, dat de jonge Atjehsche sultan gestorven was, de minderjarige Toeankoe Mohammed Daoed tot zijn opvolger was gekozen onder regentschap van Toeankoe Hassim en de oorlog met Holland begonnen. Tegelijk ontving hij een schriftelijk verzoek van alle hoofden der drie sagies, om uit hun naam de hulp van europeesche rijken tegen Nederland in te roepen. Dat was een koffie naar zijn hand, want daarvoor reisde hij op een grooten voet, door de geregeld overgemaakte gelden daartoe in staat gesteld.

Het succes van de door hem gevoerde politieke onderhandelingen was echter gering. Het Turksche gouvernement beloofde slechts zijn zedelijken steun; het Fransche bestuur hield zich neutraal, en Engeland wilde van geen bemiddeling weten.

Hij ging nu naar Singapore, waar hij te vergeefs zijne bemiddeling in de geschillen met Atjeh aan het Indische Gouvernement aanbood en zeilde daarop onder eene vermomming naar Sumatra's Oostkust, van waar hij zijn tocht naar Groot Atjeh ondernam.

PERPUSTAKAAN
-MUSEUM PUSAT-

Die tocht was een ware zegetocht. Te Edi en Simpang Olim verkreeg hij 5000 dollars en 500 kruit, te Kerti 5000, te Pasangan 1000, te dir 5000 en te Gighen 1000 dollars, en daar dden zich reeds 10000 man onder zijne bevelen steld. Hij ontving er de aanstelling van de hoofn der drie sagies tot opperbevelhebber van het ger en deed alles wat hij kon om zijn plicht als odanig te vervullen. Groot was de toeloop nn strijders, die zich gaarne schaarden onder de anier van een Sajid, en nimmer stonden er zulke alrijke benden tegenover de Hollanders als toen. ooch toen er weder tweedracht onder de hoofden ntstond en velen zich aan levering van strijders n het opbrengen van geld voor den oorlog onttrokten, toen generaal van der Heyden Habib's troepen, die een der hollandsche versterkingen belegerden en tot den ouden Kraton waren doorgedrongen, had teruggejaagd en ook zijne sterke stelling bij Missigit Montassik en Anagaloeng genomen had, toen de oeleebalangs met 7 tegen 5 stemmen besloten hadden den strijd voort te zetten, al ontraadde Habib dien ook, toen besloot hij het hoofd in den schoot te leggen en voor zijn persoon vrede te sluiten met den édnoogigen generaal.

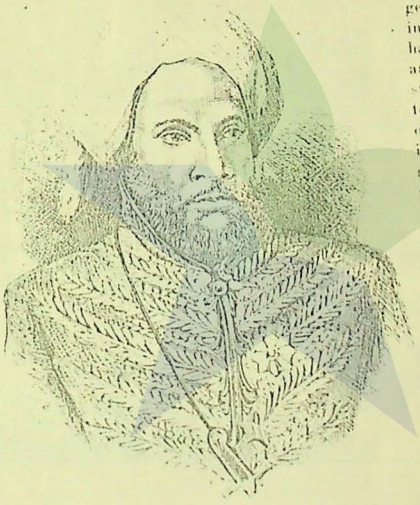

Habib Abdul Rachman.

Wij waren daarbij tegenwoordig en verwonderden ons over de kalmte, de bezadigheid en de deftigheid van dezen eigenaardigen man. Maar wat ons nog meer verwonderde, was de diepe eerbied hem betoond, toen hij als afvallige der Atjehzaak zat te midden van een kring van de voornaamste hoofden der Noordkust, die te Kota Radja in de vergaderzaal van den generaal vereenigd waren. Mannen, die zich uit kracht van hun waardigheid als vorsten van Pedir, van Samalanga en andere voorname staatjes, bijna de gelijken rekenden van den sultan, hogen hier ootmoedig het hoofd voor den afstammeling van den profeet en lieten zich zijn trotsche houding en hooghartige manieren welgevallen.

Nevens die sajids, hier en daar nog op Atjeh verspreid, die volgens hun gelooite een onaantastbaar heilig recht bezitten op de vereering van alle gelooviger, wier dochters slechts met hoeden van dezelfde afkomst mogen huwen en wier graven als heiligdommen worden beschouwd, genieten ook de stichters van mystieke genootschappen (tarigah's), hun opvolgers en zelfs in hun kring de eenvoudigste beoefenaren van mystieke formuliertjes of praktijken, een groote achting bij het Atjehsche volk. Door hunne leeringen worden zij blindelings gehoorzaamd, door de bevolking worden zij geëerd en gevreesd.

Deze vertegenwoordigers der godgeleerdheid zijn de oekama's of de hoofden van godsdienstige scholen.

Jongens en meisjes worden op 6 à 7-jarigen leeftijd ter schole gebracht bij den mannelijken of bij de vrouwelijke Teungkoe. Dan zeggen de ouders: „mijn kind kom ik u overgeven; onderwijs het, sla het, als het maar niet krenpel of blind wordt: het overige zij naar uwe beslissing." Dan krijgen die kinderen les in het opdreunen van den Koran en in het Arabisch letterschrift, om, wat de jongens betreft, op hun twaalfde jaar ongeveer den schooltijd te sluiten met een groot feest, gevolgd door de besnijdenis.

Maar rijke en voorname lieden vinden het betamelijk, dat enkele hunner kinderen zich blijven wijden aan de beoefening der heilige theologische wetenschap, niet om later eenige geestelijke betrekking te vervullen, maar om opgeleid te worden tot die invloedrijke positie van halve heiligen, die steeds aanzitten bij alle feesten, steeds door alle jonge dochteren begeerd worden, en overal ontzag en eerbied inboezemen. Deze zonen gaan dan voort de heilige schriften te beoefenen en worden daartoe gezonden naar eene of andere akademie, liefst ver verwijderd van de kampong waarin zij opgroeiden. Van Groot Atjeh trekken zij dus naar Pedir, waar een zestal zulke scholen bloeien en liefst naar die van Tiro, de meest vermaarde van allen. Uit Pedir daarentegen gingen zij naar die, welke om de hoofdplaats Banda Atjeh en in de XXVI Mockims waren opgericht.

De jongelui leven aan die akademiën te zamen in een groot huis (rangkang), dat in vele kleine kamertjes verdeeld is en dat uitmunt door onzindelijkheid. Zij zorgen voor hun eigen voeding en wasch en verkeeren weinig of niet met de bevolking van het omliggend terrein. Afzonderlijk of gezamenlijk krijgen zij het verlangde onderricht en zoo worden zij bekwaam gemaakt om later als wetsuitlegger op te treden. Dan vormen zij somtijds nieuwe sekten, die tot onderlingen strijd op geestelijk gebied aanleiding geven.

Door hun familie-relatiën blijven zij in onmiddellijk verband met de bevolking; door hun opvoeding staan zij buiten den invloed der werelddijke hoofden, ook ag staan vormen een macht in den staat, die voor den adepten vindt, in weerwil van de gegreep overal hare kanting der oeleebalangs; en als er gooien heime tegengeheerde strijd voert tegen de lag a Kafir, beroemd wetasten. kan hij er

zeker van wezen de helft van hunne bevolking op zijn hand te krijgen. Zulk een strijd neemt dikwijls een godsdienstig karakter aan, wanneer een prediker theorieën verkondigt, die andere wetgeleerden afkeuren. Zoo werd een vijftig jaren geleden door het hoofd der federatie van de zes oelobalangschappen in Pedir een sekte uitgerocid, die reeds veel proselieten gemaakt had. Zoo wist een geestdrijver te Malaboch op de Westkust het land in beroering te brengen.

Doch eerst als de strijd wordt aangevangen tegen ongeloovigen, eerst dan kan de oelama-partij haar volle kracht ontwikkelen en wordt alles medegesleept in de beweging, die zij weet te veroorzaken. De Koran toch schrijft voor, dat iedere gemeente de bevel van haar hoofd verplicht is door kracht zorg te dragen den godsdienst, of althans de heerschappij een jeders uit te breiden, en dat daartoe het hoofd vallen vaen heeft voor de vorming van een staand zulke uitsluitend werven van vrijwilligers. Ook is oelama als 'en zich ten uiterste tegen aandictator, die pretendent-sultan, en te verdedigen. Machtig door 'en heiligen Koran, kon een Tiro zich opwerpen als de bevelen van den verzoeken der sigehoofden en oelobalangs stoorde en met zijn benden rondtrokken door de geheele vallei, overal hulp en steun vindende bij zijn strijd tegen de Kafirs.

Tiro is een kampong in het Pedirsche, waar onderwijs gegeven wordt in de heilige wetenschappen en waar vele beroemde oelama's wonen of begraven werden. De handhaving der orde werd daar door de wettige hoofden aan de wetsuitleggers overgelaten en het dorp werd een vrijplaats voor hen, die in binnenlandsche twisten betrokken waren. Een voornaam oelama in dat terrein, Teungkoe Tiro Mohammed Amin, werd daar voor een aantal jaren in het gezag opgevolgd door zijn rechterhand, Sjech Saman, die uitnemend gebruik wist te maken van het godsdienstig reveil, dat in Atjeh opnieuw geboren werd toen wij in onze geconcentreerde linie waren teruggetrokken. Dat reveil had reeds bestaan onder Habib, en daardoor was de invloed der wettige hoofden reeds aanmerkelijk gedaald. Doch toen deze machtige persoonlijkheid was vertrokken en de Hollanders de geheele vallei onderworpen hadden, waren noch de oelama's noch de eerzuchtige bendehoofden in staat den stroom der bevolking naar de Benedenlanden en naar de hoofdplaats te keeren en scheen het of de Kafirhaat was ondergegaan in winstbejag en neiging tot vrede

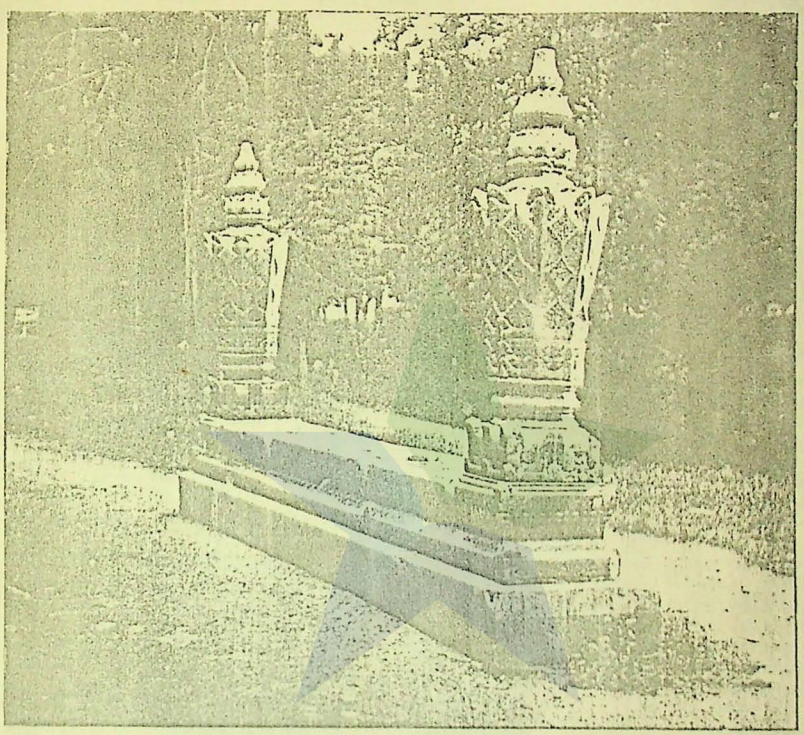

Graf in den Kraton.
Naar eene photographie uit de verzameling van den heer A. W. Th. Th. Mees, Fiers Smeding.

Maar die periode duurde slechts korten tijd. Bendehoofden als Teukoe Oemar en anderen trachtten van de bestaande verwarring in het gedeeltelijk door de bevolking ontruimde gebied gebruik te maken. Hunne benden, samengesteld uit de slechtste elementen onder dit rumoerig en strijdlustig volkje, maakten het wel den Hollanders zoo lastig, dat deze zich binnen de geconcentreerde linie terugtrokken, maar zij hinderden tevens de kampong-bevolking, die zij noodzaakten in hunne behoeften te voorzien en die zij door dwang en afpersingen verbitterden. Hun doen en laten was niet enkel gericht op den heiligen oorlog, maar ook op eigen gewin.

De leiders van zulke tuchtelooze troepen konden dan ook niet overal onverdeelde medewerking verkrijgen. Den door Allah bevolen oorlog te voeren op de door Allah bevolen wijze; de gelden voor den heiligen krijg te verzamelen en naar recht en billijkheid te verdeelen; de vele kleine benden te doen ageeren onder eene centrale leiding, en de belangen van den godsdienst en hare belijders te overzien en te beschermen, dat konden zij niet. Daartoe waren alleen de oelama's in staat, en die taak namen zij dan ook op dat gunstig oogenblik op zich. Snouck Hurgronje, die ons voor deze beschouwingen de stof leverde, schreef:

„Krachtiger dan vroeger klonken hunne verwijtingen tegen de oelebalangs, wijl zij stilzaten in hun eigen gebied en niet gemeenschappelijk handelden, en tegen een deel der kampong-bevolking, wijl het aardsche voordeelen boven hemelsch loon stelde, traag was in werken der bekeering en weinig steun verleende aan de krijgers.

„Zij verkondigen: Wat gij tijdens den éénoogigen generaal tot uwe verontschuldiging aanvoerdet, dat Allah was vóór de ongeloovigen, die u nederlaag op nederlaag toebrachten, dat Hij u toen door tal van ziekten en plagen bezocht, om u te dwingen u aan hem te onderwerpen, dat alles is nu gebleken een ijdel woord te zijn; de Hollandersmoesten terugtrekken en wij staan tegenover geen overmacht door God verordend.

„„Opdus tot den heiligen krijg," riepen de oelama's, ieder in het terrein waar hij invloed had of hoopte te krijgen, „herbouwt de vervallen moskeeën, houdt den eeredienst hoog en bestrijdt de volkszonden. Met de goddelooze vermaken der Atjehers moet het uit zijn; een ieder moet gereed wezen de vrijwilligersbenden te steunen, hunne versterkingen op te bouwen, hen van gevaar te verwittigen, in hunne nooden te voorzien en klachten over hen aan te brengen aan den oelama onder wien zij sorteeren."

Kinderen van Pangliima Tibang.
Naar eene photographie uit de verzameling van den heer A. W. Th. Th. Mees Pierx Sunsling.

Aan die stemmen werd gehoor gegeven en Teungkoe di Tiro Sjech Saman werd de leider van allen. Hij had dus recht aan zijne vijanden te schrijven: „dat het Atjehsche volk slechts handelt volgens de beslissing der oelama's, die hun wetenschap van Allah en zijnen gezant afleiden." Overigt verzamelde hij de voor den krijg verschuldigde gelden op Noord-, Oost-

en Westkust, en ijverig spoorde hij de hoofden aan ten oorlog te trekken of ten minste de geldelijke bijdragen daartoe over te maken. En wie hiertoe onwillig bleek stond aan de vijandelijkheden zijner lieden bloot.

Groot was de toeloop van strijdlustigen, die rekenen konden op een goede betaling, want zijn krijgskas was nimmer leeg. Iedere rekruut werd door den Teungkoe behoorlijk bekeerd, onder discipline gesteld en van een instructie voorzien. Hij zorgde voor een vast leger, zoowel als voor een goed gewapende reserve van kampongvolk. Zijn invloed versterkte hij door rond te reizen en op zijne rustplaatsen groote godsdienstige maaltijden aan te leggen. Groot was de vraag naar amuletten die, uit zijne heilige handen ontvangen, moesten vrijwaren voor het lood der Kafirs.

Toch was zijn macht, hoe groot ook, niet onverdeeld. De adathoofden zagen hem niet alleen heerschen met kwalijk verborgen weerzin, omdat hun macht te niet ging door de zijne, maar ook de Habib van Samalanga verscheen in de XXVI Mockims, om bijdragen voor zijn eigen krijgskas te innen. Om zijn prestige als nazaat van den Profeet nog te verhoogen, in welk opzicht hij reeds boven den Teungkoe vereerd werd, zonderde hij zich nu en dan op een heilige plaats tot stille overpeinzing af, en datzelfde eischte hij ook van zijne volgelingen. Waar de Teungkoe de rustige bewoners binnen onze linie als ongeloovigen beschouwde en behandelde, en slechts op de vertoogen van Toekoe Oemar bewilligde, dat de reis der aan ons onderworpen hoofden naar den pretendent-sultan plaats vond, die hem nog wel benoemd had tot bestuurder der zaken van den godsdienst in Groot Atjeh, was de Habib laaknoediger en eischte van hen slechts een verblijf in de grot van afzondering, om boete te doen en zich op bekeering voor te bereiden.

Waar de eerste stond op moskeebouw en het hoog houden van den eeredienst, noemde de laatste dat luizen-kwesties, waarvoor men den olifant, die vlak voor de hand stond, niet over 't hoofd behoorde te zien. Verkeerd gebruikt noemde hij het geld aan bedehuizen en godsdienstige maaltijden besteed; het moest volgens hem worden uitgegeven aan versterkingen dicht om de linie der Hollanders en tot het uitrusten van een oorlogsvloot. Zijn volgelingen moesten als voorname gasten worden verpleegd als zij uitrusten van den strijd.

Een ander geestdrijver Teungkoe Koetakarang, eerst een partijgenoot van Teungkoe di Tiro, ging nog verder en leerde, dat het verkeer binnen de linie niet zondig was, ja zelfs aangemoedigd moest worden, want daar kon men rooven en moorden onder den schijn van vreedzame bedoelingen en de daar gevestigde vreemde Mohamedanen tot afval opwekken. Teungkoe di Tiro het dragen van goud verbieden, te ook voor zijne strijders bleef verbieden, Terwijl Soekoe Koetakarang dat dit Gode welgeof zijde mocht, omdat de Hollanders zich zonden ergeren leerde Teu vallig was, zaken.

Teungkoe di Tiro heeft gestreden voor de heilige zaak tot aan zijn dood, dien hij, naar men zegt, uit de handen van zijn eigen zoon ontving. Die trotsche, als zij dat zag, Teungkoe de onwetende en eigenzinnige jongen was meer als krijgsman dan als welgeleerde opgevoed en koesterde zulk een haat tegen zijn vader die zijn slecht levensgedrag afkeurde, dat hij hem vergif toediende. Toen de groote oelama stervend lag uitgestrekt op de zerk, die eenmaal het graf van een gesneuvelden hollandschen hoofdman te Anagaloeng had gedekt, ging hij voort zijne volgelingen het ernstige van hun taak voor te houden en zijn zoon op het hart te drukken, zich te laten leiden door den wijzen raad der oelama's, van wie alleen heil te verwachten was hier op aarde zoowel als in het paradijs.

Voorwaar, zulke mannen, zich zoo geheel wijdende aan de zaak die zij heilig achten, zoo onvermoeid en tot den dood toe strijdende voor de belangen van hun godsdienst, verdienen door hun landgenooten in ere te worden gehouden.

Behalve de Habibs en de oelama's worden er in de Atjehsche maatschappij ook nog andere, enkel met wereldlijke bedoelingen handelende personen aangetroffen, die aanleiding geven, dat de hopeloos verwarde staatkundige toestand, die daar heerscht, bestendigd blijft. Dat zijn namelijk de politieke avonturiers, die zich in de hoogte trachten te werken door het verkrijgen van geld, een machtige factor ook op Atjehsch grondgebied, door het sluiten van huwelijken met dochters van invloedrijke hoofden, door zich gevraagd of ongevraagd te mengen in de vele politieke geschillen, alles met het doel zelf eens oelebalang te worden, een der vele vorstjes, die onafhankelijke bestuurders zijn van een stukje grond, waarvan de bevolking aan hen ondergeschikt is en zooveel mogelijk door hen op schatting wordt gesteld.

In de staatjes aan de kusten, dikwijls eerst sedert kort ontstaan uit de nederzettingen van volksplanters en dus nog zonder een goed geordend en krachtig bestuur, vinden deze avonturiers een ruim veld van werkzaamheid, want daar wordt onverpoosd strijd gevoerd over het bezit van riviermonden waarlangs in- en uitvoer kan plaats hebben. Daar kan de man, die den uitweg naar zee in handen heeft, door het heffen van tol zijn rijkdom vermeerderen en zijn macht uitbreiden.

Zoo werd een Boegineesch havenkoning van Pedir en heer over het terrein om de monding dier rivier, en in 1800 werd een zijner afstammelingen hoofd van de 12 oelebalangschappen, die zich in 1540 op de Noordkust tot eene federatie hadden vereenigd, en representant van den sultan van Atjeh over de staatjes, die aan hem ondergeschikt waren en krijgsvolk en hassil moesten opbrengen. En sedert onheugelijke tijden is Pedir met Gighen, een federatie van 6 oelebalangschappen in de vruchtbare vlakte, die door de Pedir en Ajer Laboe-rivieren doorsneden wordt, in strijd over het bezit der Segli-rivier-monding, waarbij de sultan van Atjeh een benting gebouwd had, om er de belasting te komen innen. In 1857 wist Pedir zich meester te maken van het gezag in Samalanga, dat onder Atjehsche suprematie door vier oelebalangs werd bestuurd. In 1868 woedde er een krijg tusschen Telok Semawé, Kertoi en Edi, er in de volgende jaren waren het de Modemin, die zich verzetten tegen het gezag der

hoofden ter Noordkust, wanneer zij zich aan ons bestuur wilden onderwerpen en hen somtijds uit hun eigen gebied wisten te verdrijven of te noodzaken zich tegen ons partij te stellen.

Op den Noord-Oosthoek van Sumatra vinden wij weder een voorbeeld van den ongeordenden toestand langs de kusten. Daar hadden de staatjes Pasei en Edi zich onafhankelijk weten te maken van den sultan van Atjeh. Om hen tot gehoorzaamheid terug te brengen zond die vorst in 1836 een zekeren Nja Malam uit, om in de moerassen van Simpang Olim een staatje te vormen, dat hen moest bekampen. Toen Pasei als maatregel van tegenweer door den onkwetsbaar geachten Teukoe Moeda Angkassa aan de Arakoendoer-rivier te Merbau eene kolonie deed stichten, deed de sultan hetzelfde door Teukoe Paja te bevelen zich aan diezelfde rivier te Tandjong Semantoh te vestigen. Daardoor gaf hij aanleiding tot een reeks van oorlogen, waarin in 1878 weder een paar avonturiers optraden, die zich met een aanbevelingsbrief van Panglima Polim, het hoofd der XXII Moekims, een aanhang onder de Gajoes wisten te verwerven en spoedig machtiger bleken dan de wettige hoofden. Weder een paar jaren later was het de zoon van den door ons verdreven vorst van Simpang Olim, die daar groote onrust verwekte en in 1883 verwoestte de vorst van Gedong het landschap Bajoe, tijdens het hoofd daarvan elders streed tegen een ander staatje. In 1884 verzamelde een zendeling van Teukoe Hasehim, den voogd van den pretendent-sultan, ter Oostkust gelden voor den heiligen krijg en een jaar later vertoonden er zich benden Moslemin uit Samalanga, om onze posten in Edi te bestoken. In 1889 was het een zekere Hadji Bin Abbas, een voormalig vertrouweling van den vorst van Edi, die zich aan het hoofd van eenige benden plaatste en het hem en ons zeer lastig maakte. Een jaar later kregen die benden zooveel toeloop van de peperplanters, die zich uit eenige staatjes van de Noordkust, tot uitoefening van hun bedrijf, daarheen begeven hadden, zoowel als uit de bevolking zelve, dat zij en hun aanvoerder Teukoe Yoesoef, hoofd van Oleh Gadja, eerst na ernstigen strijd door onze troepenmacht konden verdreven worden. Nog weder een jaar later was het een geestdrijver uit Groot-Atjeh, Nja Makam geheeten, die hier het volk tegen ons wist op te zweepen en een paar jaren lang den heiligen oorlog tegen ons voerde.

Ter Westkust was het hetzelfde liedje, want onze vestiging te Melaboch, met toestemming van den vorst in 1877 opgericht, bleef jaren en jaren lang een doelwit voor Atjehsche rooversbenden en op buit beluste gelukzoekers, die maar al te veel steun von den bij de bevolking zelve onder aanvoering van den jongsten zoon van den vorst.

Ook mengde de radja van Tenom, de man die ons een jaar later in zulke moeielijke politieke verwikkelingen bracht door het afloopen van het engelsche schip *Nisero* en het wegvoeren der bemanning, zich in dien strijd, en in Maki bouwde een zekere Teukoe Abdullah, alweder uit Groot Atjeh afkomstig, een benting uit welke hij onze schepen beschoot.

Met de enkele voorbeelden, die wij hierboven aanstipten, hopen wij genoeg te hebben gezegd, om duidelijk te maken hoeveel gelegenheid een man van energie en ruim geweten vinden kan om een plaats te veroveren onder de machthebbers ter kuste. In Groot Atjeh was die gelegenheid niet minder gunstig. Meer nog dan elders is hier de bevolking zeer gemengd, zoowel door vreemde Oosterlingen als door slaven, die uit de binnenlanden en voornamelijk uit Nias werden verkregen. Al worden zij ook geminacht, zooals blijkt uit de onderstaande legende, zoo worden er onder hen en hunne vrije afstammelingen ongetwijfeld toen lieden genoeg gevonden, genegen voor een dollar of wat iederen leider te volgen, die hun een rijken buit voorspiegelt.

Er wordt namelijk verhaald, dat eenmaal een prinses naar Nias werd verbannen, omdat zij aan een afzichtelijke huidziekte leed. Den hond, die haar vergezelde, nam zij tot echtgenoot en de zoon uit dat huwelijk geboren, doorkruiste het onbewoonde eiland, om de vrouw te vinden, wie de ring passen zou, hem door zijn moeder voor zijne bruid medegegeven. Zij zelve was de eenige vrouw, die hij vond, en uit het bloedschendend huwelijk zou de geheele bevolking van Nias zijn afgestamd.

De zoo berechte Teukoe Oemar is de ware type van zulk een politiek avonturier. Als kleinzoon van den hofdienaar des sultans die zich meester wist te maken van het gezag over de VI Moekims, waar hij aan het wettige hoofd Teukoe Neq slechts het gebied van de aan de rivier gelegen kampong Marassa overliet, en als zoon der dochter van den vorst van Melaboch, is hij een man van stand, al behoort hij niet tot de regenten des lands. Door goede huwelijken, waaronder dat met Nja Din, de dame die alles te zeggen heeft in de VI Moekims, het meest voordeelige bleek; door zijn vrijgevigheid met het geld dat hij voor zijn peper ontving; door zijn moed, zijn slimheid, zijn beschaafde manieren en zijn slag om met de bevolking om te gaan, wist hij zich reeds op zeer jeugdigen leeftijd een invloedrijke positie ter Westkust te veroveren.

Op Melaboch speelde hij een groote rol tijdens de ongeregeldheden waarvan wij spraken; in Rigas bracht hij het bijna zoo ver, dat hij er als regeerend hoofd werd erkend; op Groot Atjeh vocht hij aan het hoofd zijner benden tegen de gehate Kafirs en bood hun zijne onderwerping aan, toen hij daar grooter voordeel in zag. Daar echter de voorwaarden, door hem gesteld, niet werden ingewilligd, trad hij weder vijandig tegen hen op en stelde aan zijn landgenooten de gevoerde onderhandelingen zoodanig voor, dat zijn aanzien bij hen nog moest rijzen. Zooals wij zagen bleef hij met de geestelijken op goeden voet en deelde met hen den losprijs, dien hij voor de geroofde Europeanen van den stoomer *Hok Canton* had bedongen en weten te verkrijgen. Ook de pretendent-sultan hield hem in eere en benoemde hem tot hoofd der zee ter Westkust en inner zijner belastingen aldaar.

Toen men daar echter zijne afpersingen moede werd en Melaboch en eenige andere staatjes zich verbonden om hem te keer te gaan, toen ook door onze marine de kusten gesloten werden voor in- en uitvoer en zijn peperhandel verliep, begreep hij het over een anderen boeg te moeten gooien en door middel van de tot nu toe bestreden Kafirs tot groo-

er macht te kunnen geraken. Hij onderwierp zich ius aan hen, nadat hij blijken had gegeven ook als ustig burger te kunnen leven en de overheerscher der Moslemin in het gebied van Nja Din moede te wezen. Als verontschuldiging voor het vermoorden der sloeprociers gaf hij zoo het schijnt op, dat hij aan boord beleedigd was, en voor het afloopen der *Hok Canton*, dat de gezaghebber van dat schip den prijs had willen verdienen, die op zijn hoofd was gesteld.

Nadat hij op eigen initiatief de benden kwaadwilligen uit genoemd gebied had verdreven, die de bevolking beroofden van de goederen, welke zij uit de geconcentreerde linie om Kota Radja naar hare kampongs voerden en die aanleiding gaven, dat de feestvreugde over zooveel handelsvertier door de kogels der Kafirs werd verstoord, verdreef hij op verzoek der

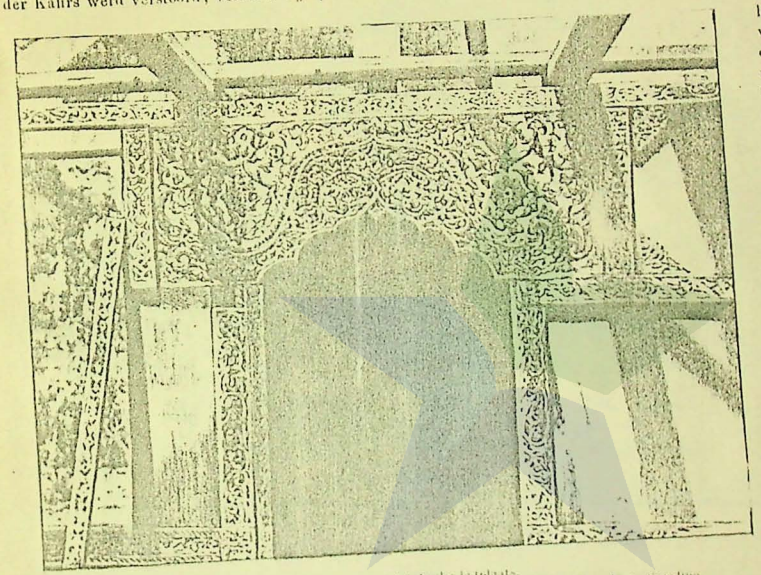

Ruines van een Atjehsche hofplaats.
Naar eene photographie uit de verzameling van den heer A. W. Th. Th. Mees Tzn. Smeding.

laatsten en gesteund door hun artillerie en hun troepen als reserve, de Moslemin ook uit de IX Mockims. Daarvoor werd hij bekomd met een groot tractement, met hooge titels en de aanstelling als aanvoerder van een 200 man sterke bende Atjehers, die door de Hollanders werden betaald, gewapend en gevoed, en die de boomrijke kampongs buiten de door hen bezette linie moesten zuiveren van heethoofden en strijdlustigen.

Als zoodanig voldeed hij bijzonder, zoowel aan de Hollanders daar hij hun moeite en strijd uitspaarde, als bevolking binnen de linie tegen alle aanslagen van buiten beveiligde en een sedert jaren ongekende rust en veiligheid wist te verkrijgen, als aan de oelcebalangs der omliggende landschappen, wier handen hij, naar men zegt, met dollar vulde. Zelfs wist hij blijkbaar de geestelijke leiders gedurende een drietal jaren een rad voor de oogen te draaien, zoodat zij hem tamelijk rustig zijn gang lieten gaan.

't Zij Tockoe Oemar zijne positie op den duur niet verzekerd achtte, 't zij zijn onverzadelijke eerzucht geen voldoende bevrediging vond, 't zij de oelama's vermeende dat de comedie nu lang genoeg had gedurd, op zekeren dag weigerde hij verder dienstbetoon aan de Kafirs, waarmede hij zoo lang in vriendschap had geleefd en gewerkt, en keerde zich opnieuw tegen hen, op een oogenblik, dat hij hoopte hen in eens den genadeslag te kunnen toebrengen. Als hem dat ware gelukt, en veel heeft het niet gescheeld, dan zou hij als bevrijder des vaderlands voorloopig alle macht in handen hebben gekregen en hooger hebben gestaan dan eenige oelama of zelfs Panglima Polim of de pretendent-sultan zelf. Hij zou dan wellicht middelen hebben kunnen vinden, zich in die hooge positie te handhaven en als de eerste sultan van een nieuw geslacht het verbrokkelde Atjehsche rijk tot een machtig geheel te vereenigen.

Wij zien het aan hem, hoe onder gunstige omstandigheden een eenvoudig patricier in Atjeh opklimmen kan tot de hoogste macht en, ontheid, maar ook hoe een kleinigheid voldoende zijn kan om hem in het niet terug te doen zinken.

Het uiterst slim aangelegd plan werd verraden; nog tijdig konden er maatregelen worden genomen, waardoor het afsnijden onzer troepen in het binnenland, het afloopen van Kota Radja en de haven-plaats Oleh-leh werd voorkomen. In plaats van te staan op een berg van Kafirlijken, te midden van hun sterke stelling, in plaats van te beschikken over al hunne krijgsmiddelen en al hun geld, die, in zijn oog ten minste, voldoende zouden zijn hen voor goed van de kusten verwijderd te kunnen houden, moest hij zich gaan versterken binnen de IX Mockims, waar hij zijn prachtig huis had gebouwd, en zag zich spoedig daarop gedwongen de vlucht nemen, toen de Kafirs van alle zijden kwamen opzetten en hun vloed het landschap Lepong beschoot, waarover zij hem nog kort te voren tot regeerend hoofd hadden aangesteld.

(*Wordt vervolgd.*)

Laat ons, na dit topographisch en politiek overzicht, een kijkje nemen in een Atjehsche kampong en het leven aldaar. Naast onze eigene kennis van land en volk, maken wij daarbij gebruik van eenige gegevens, die de officier van gezondheid van het Nederlandsch-Indische leger Jacobs op Noord-Sumatra verzamelde, en van de uitvoerige mededeelingen en gesprekken, voorkomende in het werk „De Atjehers" van Snouck Hurgronje.

Het was een woelige dag geweest in de kampong der IX Mockims ten zuiden van de geconcentreerde linie der Hollanders en die breede, door hen aangelegde strook, waarin opnieuw opschietende struiken de afgekapte boomen begonnen te vervangen.

Als een reuzenbouquet van donker groen dreef zij

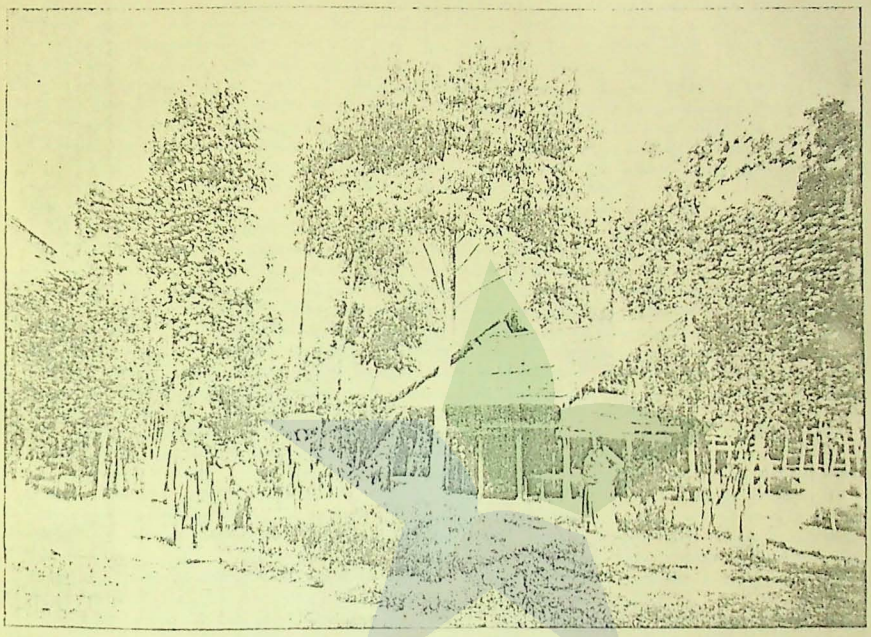

Kampong Lamlo.

Naar eene photographie uit de verzameling van den heer A. W. H. Th. Mees Hzn. Snouck

op het uitgestrekte rijstveld, waarop de rijpende aren wuifden als de golven der zee, zich uitstrekkend tot aan den voet van de steile bergwanden, die de vallei ten zuiden begrenzen.

In de meunathah of mandarijs, het op palen opgetrokken gebouw, even buiten de enceinte van levende en doode paggers, was het meer dan vol geweest.

Men had er het groote feest van Mohammed's geboorte gevierd en van heinde en ver waren de familieleden opgeroepen door een zendeling, die met een „eerbiedigen groet en heilbede van den teungkoe" en onder aanbieding van een zilveren schaaltje met wat siri en pinang bedekt, was komen verzoeken, dat men zou komen „kandoeriën" op zeker dag.

De hoofden der huisgezinnen hadden gezorgd voor de spijzen en de vrouwen, gekleed in de wijde Atjehsche broek met ruim kruis en een overkleed, dat neerhing tot op de voeten, zooals het de dames der Benedenlanden betaamt, het bovenlijf bedekt met een baadje met nauwe mouwen, en een langen doek om de schouders geslagen, waren druk in de weer geweest alles voor het feest gereed te maken.

De hangende lokken voor de oorlellen, met dikke gouden of met goud beslagen hoornen rollen doorboord, hadden op en neer gezweefd bij het rijst stampen in de ruimte onder iedere woning; de haarwrong, als in twee horens midden op het hoofd vastgehecht, of als een worst naar achteren hangend, was menigmaal losgesprongen en een weelderige, blauwzwarte haartooi, in dikke golvingen vallend over schouders en rug, was met een sierlijke armbeweging, waarbij de buikband met fraaien gesp zichtbaar werd, onder het rinkelen van gouden armbanden, halssnoeren en ruitvormige halsketenen opnieuw op het hoofd vastgestoken.

Uit iedere woning was op een groot presenteerblad een aantal kommen met vleeschspijzen en groentensoep aangedragen, en iedere getrouwde vrouw had op een onderlaag van pisangbladeren ettelijke kleine schoteltjes met visch, vleesch, eieren enz. somtijds in negen lagen boven elkaar en door een breeden opstaanden rand van blik bijeen gehouden, opgestapeld en bedekt met een fraai bewerkt kegelvormig deksel, waarover een kostbaar dik

kleedje was gelegd. Een tweede blad, eveneens bedekt, had een stapel witte rijst gedragen en nog twee anderen, die het nagerecht bevat hadden, waren vol geweest met kleefrijst, gemengd met een geurige soort van pisangnoten en allerlei zoetigheden. Op de voetstukken der presenteerbladen hadden rissen siriebladeren opgestapeld gelegen, waarbinnen pinang, gambir, tabak enz. geschikt waren.

Toen de mannelijke gasten zich des middags in de meunathah verzameld hadden, had een geletterde, die met den teungkoe was medegekomen, in berijmde formulieren de geboorte van den roem des menschdoms, den grooten profeet Mohammed verheerlijkt.

Bij het aanheffen van den lofzang, die daarin voorkomt, waren allen van hunne ligmatjes en zitplaatsen opgerezen, om zich te scharen om het vat, waarin geurige wierook brandde, die onder het door allen aangeheven lied ter eere van den godsgezant opgestegen was naar den hemel. En onder dat gezang had de leuhé, al voorzingende, eenige knoopjes gelegd in stukjes zwart garen, die als amuletten zouden worden gehangen om den hals der kinderen. Vervolgens waren allen aangevallen op de spijzen en hadden genoten van de goede gaven, waarmede de vrouwen en meisjes elkander de hoef hadden willen afsteken.

Tijdens die feestelijkheden hadden er geen verboden vermaken of spelen mogen plaatsvinden en mocht er geen verboden opschik worden gedragen, maar daarna hadden de oelama's een oogje dicht gedaan en waren er twee dansjongens (sadati) opgetreden.

Onder een atdak, naast de meunathah opgericht, hadden toen rijen van mannen plaats genomen, waarvan de eene partij te huis behoorde in de kampong en de andere van een naburig dorp was overgekomen. In het midden van iedere rij had de leidèr gezeten en achter hem zijne radats. Nadat die laatsten een *ik*, *ha*, *la*, *illaha*, *la*, *illahi* hadden aangeheven, was een der partijen begonnen te spelen door het houden van een zangerige voordracht, waarin de andere partij had ingestemd, daarbij de lichaamsbewegingen trouw nabootsende, die de eerste haar had voorgedaan.

Met de handen waren gelijkmatige bewegingen gemaakt; met de dokken was bevallig gemanoeuvreerd, en somtijds waren zij door iederen zanger over den naast hem zittenden heengeworpen of sierlijk om de schouders geslagen.

Daarna was er een woordenstrijd gevoerd door de deskundigen onder beide partijen, waarin hatelijkheden gemengd waren onder den onzin.

Die strijd was geopend met de woorden: „Heil over ulieden, gij allen, teungkoe's, ik wensch al den teungkoe's mijn hoilgroet te brengen.

„Ik zou u siri willen aanbieden, maar ik heb mijn sirizak niet hier; van mijne kampong, die veraf ligt, ben ik hier gekomen. Ik wenschte u siri aan te bieden, maar ik heb geen bakje; teruggaan om het te halen, kan ik ook niet, het is al laat in den middag. In plaats van de siri dan, gezegende heeren, leg ik beide handen op mijn hoofd. Mijn tien vingers op mijn hoofd, om u allen, teungkoe's, vergeving te vragen. Tien vingers, vijf het ik er op, in plaats van bloemen, op mijn hoofd".

En als beslnit had het volgende gediend:

„Bij de Missigit Raja is een ridder, zeer dapper, die daar tapa deed. Hij deed daar tapa oudtijds, toen ons Atjeh ontstond; eerst nu onlangs, jongere broeders, is hij te voorschijn gekomen. Oudtijds sliep hij steeds door; nu de aktirs oorlog kwamen voeren, is hij zoo pas ontwaakt. Vorscht niet naar des ridders naam, Nari Tarengi wordt hij geheeten. Zijn oogwit is zwart als bajamzaad, zijne pupillen zijn rood als saga-zaden. Hij houdt in zijn hand een vierkante ijzeren knots; in geen land is iemand, die hem staan kan. Waar hij staat, wordt het een zee; een storm ontstaat daar, als bij het helsch rumoer van den regen, ten tijde dat de zon en maan beiden staan in het beeld van den schorpioen, in welks staart de beurtelings verduisterende sterren de vechtende kwartels worden geheeten. Nu eens ebt het water, dan vloeit het weer. Kent dan den demon van de Missigit Raja. In de Daroe-rivier is een vurige thané, een onzichtbare geest, die op de wateren drijft; dien mag men met zijn schaduw niet raken of men wordt ongelukkig. In het groote veld, dat grenst aan de vorstelijke versterking, is de thané Tjèbré; hoe sterk iemand moge zijn, daarbij geraakt hij ten einde raad."

Nadat de andere partij op dezelfde wijze het woord had gevoerd, was men na middernacht tot den staanden ratèb overgegaan. Een der partijen had zich opgericht en haar sadati, een jongentje uit de Bovenlanden, uitmuntende door schoonheid van gelaat, sierlijken lichaamsbouw en harmonieuse stem, gehuld in prachtige meisjeskleeding, was begonnen dien der tegenpartij te begroeten door diens rechterhand tusschen de zijnen te laten doorglijden, waarbij de andere dan ook zijn rechterhand met beide handen even had omsloten.

Hij had een gouden tampo (kruin) op het hoofd gehad, een baadje met vele gouden knoopen om het bovenlijf, en een kostbare broek, doch zonder lendekleed, om de beenen. Voet en armbanden, ringen en een halsketen, alsook een zilveren gordel hadden hem versierd en om zijne schouders had een roode doek gehangen, waarop met gouddraad pauwen waren geborduurd. Een waaier had hij in de hand gehouden.

Begeleid door zijn gezelschap en zich steeds omwendende naar alle zijden, had hij gezongen: „Oudere broeders, geeft wat ruimte, dat de sadati binnentrede; ik wil bloemen geven aan uw heer sadati, tien tuilen van tien bloemen, waaronder drie ruikertjes djeumpa-bloemen; die ben ik te Getapang gaan koopen. Stroomopwaarts van daar is de markt, stroomafwaarts de kampong Djempit — bloemen zend ik aan heer sadati; boeketbloemen in rijen, een lijnrecht strand, een hooge berg met een heilig graf. Papier is er slechts weinig, inkt komt te kort; het land is in oorlog, mijn hart onrustig." Daarna had hij zijn zang voortgezet met een aaneenrijging van stukken uit verzen, van toespelingen op het lief en leed der min of op recente gebeurtenissen, van aanhalingen uit algemeen bekende Atjehsche gedichten, om eindelijk te zingen: „bij Tjot Tinibong aan het strand van Peulari, daar is de kampong der moeder van Meureundam Dimi. Och arme, die lieve kleine

prinses, die gered werd doordat haar vader haar in een trom verstopte tijdens de geurcuda-vogel de stad geheel verwoestte. De moeder van het kind is dood, opgegeten door dien vogel. Teungkoe Malim stijgt in het paleis om de prinses weg te halen van op de zoldering.

„Oudere broeders, hier heb ik een kwestie uit de grammatica, waarin ik te Klibeuët onderwijs genoot bij Teungkoe Moeda. Eerst bestudeerde ik het boek der flectie; met de veertien vormen der vervoeging begon ik. Wat zijn de voornaamwoorden, behoorende bij het perfectum van het werkwoord? Zeg het mij, sadati, met spoed."

Vervolgens had hij een gesprek met zijn eigene dalems geopend, die hem met dof gebrom en handgeklap hadden begeleid, en toen was de beurt gekomen aan de andere partij, die, liefst zoo hatelijk en zoo geestig mogelijk, had geantwoord, alles weder met toespelingen op liefde en oorlog.

Zoo was de tijd verloopen, onder groote stilte en aandachtig luisteren, want het was nu geen vastenmaand, waarin het in de meunathah veel rumoeriger toegaat. Dan heft de teungkoe een ratéb aan, waarbij hij tusschen ieder vers het hoofd eerst naar rechts en dan naar links wendt, onder het uitspreken van een heilbede over zijne medegeloovigen; waarbij vervolgens door alle aanwezigen eerst in gekniehde houding, dan staande, het lichaam in allerlei bochten wordt gewrongen en het hoofd tot duizelig wordens toe heen en weder wordt geschud onder het aanhellen van *Allaha, illé lahoe, sihhahiki*, zoodat allen allengs in een zweetbad geraken en opgevoerd worden tot een staat van abnormale opwinding. In de pauzen tusschen de verzen heft dan een der aanwezigen de nasib aan en zingt: „de heilige moskee, Alahoe, Alahoe, in de heilige moskee zijn drie menschen; een hunner onze Profeet, twee zijne gezellen. Hij zendt een brief aan het land van Sjam, met bevel dat alle Hollanders moslims worden. Die joden-kafirs willen zich niet bekeeren; in eeuwig verval is hun godsdienst."

De gasten zouden zeker onvermoeid en met genoot tot den volgenden middag zijn blijven zitten, om de redetwisten verder aan te hooren en eindelijk uitspraak te doen wie der beide partijen de winnende was geweest in gevatheid, geestigheid en schoonheid van voordracht, als niet Dokarim, de vroegere regisseur van zulke sadati-vertooningen, steunende op zijn staf, de trappen van de meunathah ware opgeklommen, om zijn hikajat prang Kompeuni — zijn heldendicht op den oorlog met de Hollanders — voor te dragen, waarin waarheid en verdichting dooreengemengd zijn naar den smaak van zijn publiek.

Allen hadden zich om hem heen geschaard en geluisterd met open mond, toen hij begon te verhalen hoe de radja van Atjeh een droomgezicht had gehad, 't welk slechts Teungkoe Koetakarang kon verklaren. Een ongehoorde ramp, had deze gezegd, hangt Atjeh boven het hoofd, een oorlog met de Hollanders. Op die wijze was hij voortgegaan met te vertellen, hoe Panglima Tibang, de Hindoe, die sjabandar van den sultan geworden was, toen namens dien vorst een schip had gekocht, dat op reis door de Hollanders werd aangehouden, die hem gevangen namen, en hoe die man toen het rijk van Atjeh aan de ongeloovigen had verkocht en daardoor voorkomen had, dat andere rijken het land te hulp kwamen, dat door hadji's uit Mekka op het naderend einde der wereld werd voorbereid.

Met levendige kleuren had hij verder beschreven hoe vier Hollandsche schepen op de reede waren gekomen met den eisch van onderwerping, en hoe men besloten had hen te weerstaan, al was ook de groote Habib niet meer op Atjeh aanwezig. Hij had er bijgevoegd, dat, al hadden ook de imam van Longhatta en Teukoe Lamreng met grooten moed gevochten, de jonge sultan toch uit zijn dalem had moeten vluchten en met tranen in de oogen zijn gezag aan Panglima Polim, het machtige hoofd der XXII Moekims, overdragen. Daarna had Dokarim zijn hikajat vervolgd door te verhalen hoe door tusschenkomst van den heiligen Teungkoe Andjong, wiens graf in kampong Djawa vereerd wordt, dicht onder de hooge wallen van den Kraton, de vijanden terug hadden moeten trekken en met hunne schepen slechts de kusten hadden kunnen blijven bewaken. Treurig was zijn toon geworden, toen hij had medegedeeld, dat die ongeloovigen tien maanden later waren teruggekeerd en de oude veste veroverd hadden, waaruit de sultan opnieuw had moeten vluchten om in Pager Ajer, in zijn gebied hoogerop aan de rivier, aan cholera te sterven.

Het eene terrein na het andere ging verloren, had hij er bijgevoegd, totdat Habib eindelijk weder den voet op Atjeh's bodem had gezet en de organisatie van den oorlog op zich had genomen. Maar de sterkte der Hollanders bij Kroeng Raba gelegen, was niet in zijne handen gevallen, omdat hij dat beleg niet ernstig had gemeend. Teukoe Lamnga was door de Kompeuni bij Pakan Badak overvallen en gedood, en de imam van Longhatta had het zwaard in de scheede gestoken, toen ook de XXVI Moekims overwonnen waren en de ijverige generaal zegevierende tochten ondernam in het gebied der zwetsende Bovenlanders.

Daarna had Dokarim eene beschrijving gegeven van het driejarig tijdvak van rust, dat toen was aangebroken; hoe Oleh-leh tot welvaart was gekomen en de uit de dorpen gevluchte bevolking in niet meer te keeren stroomen naar de hoofdplaats der Kafirs getrokken was om zich met hen te verbroederen; hoe men er gefeest had in voortdurende feestvieringen; hoe men voordeelige handel had gedreven; hoe de krijgsoversten geen volk meer hadden kunnen vinden, dat hen volgen wilde, en hoe allen den Hollandschen generaal hadden gehuldigd.

Veel van dit alles was aan zijn toehoorders bekend; maar als kinderen hadden zij toch genoten bij zijn verzen, toen hij bezongen had hoe er een einde aan de rust was gekomen, doordat de nog zeer jonge Teukoe Athen van zijn naar Pedir gevluchten vader Teukoe Paja, met diens vaderlijken zegen op zijn vrome plannen, verlof had gekregen de Kompeuni te gaan bestoken. Die Teukoe Athen had zich toen gevestigd te Lambada en door zijn leering de bevolking, die ongaarne in haar rust gestoord werd, genoopt haar dubbelzinnige houding op te

geven. Ook had hij de hoofden zwaar gestraft, die de Hollanders berichten gaven over zijne benden en den aartsverklikker Kapala Poenteuet gedood, zoodat allen openlijk of in het geheim zijne partij hadden gekozen. De dichter had verder verteld hoe zijn held, als brandhoutventer vermomd, Kota Radja bezocht om alles te bespieden en hoe hij, met behulp van alle voorname panglima's, de transporten van levensmiddelen overviel, ook al misleidde de bevolking der IV Mockims hem omtrent de bewegingen der Kompeuni, om geen overlast te hebben van den een noch van den ander.

Ook omschreef Dokarim hoe er later een nieuwe strijder van de Westkust in de IV Mockims was gekomen om de kafirs te bestoken, en hoe de bevolking zich liever bij hen had aangesloten, dan bij hoe ook vele lieden uit de gewone bevolking ijverig déél hadden genomen aan het verzet, nu die oelama de groote zaak bestuurde en een deel der bijdragen voor den heiligen oorlog aan gewijde maaltijden bestreedde, en hoe Tockoe Oemar weder van de Westkust was teruggekomen en in het groote versterkte huis, dat hij zich in de IV Mockims had laten bouwen, beloofd had zich in alles naar den wil van den teungkoe te zullen gedragen.

Dokarim had omstandig beschreven hoe die halve heilige van de kampong Seboen, waar hij door een overval der kafirs gestoord werd in een godsdienstigen maaltijd, zoodat het de meeste feestgenooten moeielijk viel, hoewel de kogels reeds floten, van de gaargekookte stukken buffelvleesch met toebehooren te scheiden, getogen was naar Anngaloeng en Indrapoeri en

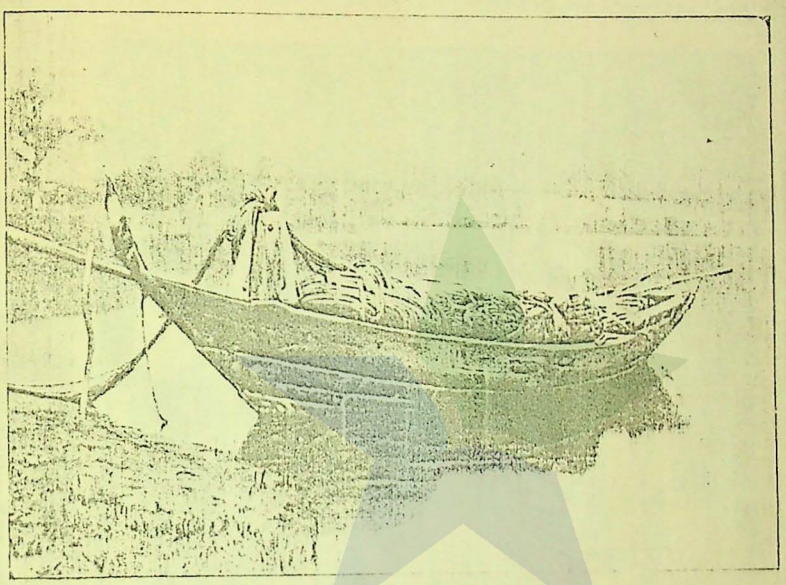

Een atjehsche vrouwenpraauw.
Naar eene photographie uit de verzameling van den heer A. W. Th. Th. Mees Pierx Stuwing.

haar wettig hoofd Tockoe Nja Mohammed, den vriend der Hollanders, wier drukkende bevelen zij moede was geworden. Die strijder, Tockoe Oemar genaamd, had met milde hand het geld onder de bevolking gestrooid en had den strijd gaande gehouden ten tijde dat Teungkoe Athen bij Olehleh sneuvelde.

Toen de verhaler genaderd was aan de schildering van den steeds heviger woedenden strijd, tijdens de vereerde oelama Teungkoe di Tiro met zijn gevolg van Pedireezen in Groot Atjeh was verschenen en allen die hem dienen wilden eerst formeel tot het ware geloof bekeerd had, was hij in vuur geraakt.

Hij had omstandig uiteengezet hoe de oelebalangs, die op welwillenden voet met de Kompeuni stonden, vrees en ontzag hadden getoond voor den teungkoe; overal de hoofden instructies had gegeven voor de levering van bijdragen tot de oorlogskas, terwijl hij tegelijkertijd als handhaver van het goddelijk recht uitspraak had gedaan in godsdienstige kwestien.

Te Lampanas, het dorpje aan de Noordkust, aan den voet van den Goudberg, leunende tegen kale krijthenvelen en met een pad over de bergen en door de vallei van Lamtoba verbonden met Selimoen, had die oelama zeven dagen in afzondering en boetedoening geleefd. Daar had hij verscheidene bekeerlingen ontvangen, namelijk Chineezen, dwangarbeiders en twee europeesche onderofficieren, die hem hadden geholpen in het vervaardigen van buskruit. Met den dag was zijn succes toegenomen en de oelebalangs, die dit blijkbaar met leede oogen aanzagen, hadden zich niet kunnen noch durven verzetten

tegen hem, die, in de Benedenlanden teruggekeerd, bij het graf van Teungkoe Kocala, vroeger nog hooger vereerd dan dat van Teungkoe Andjong, een hevig gevecht tegen de Hollandsche soldaten had geleverd.

Zoo had de spreker geleeraard en er in wijdloopigen vorm aan toegevoegd hoe Toekoe Oemar, opnieuw van de Westkust overgekomen, de Kompenni had trachten te benadeelen door den schijn aan te nemen zich aan haar te willen onderwerpen. En zijne hoorders hadden Gloempang door de Hollanders was beschoten als wraak over deze handeling, had hem koud gelaten, daar hij geen oeloebalang was en dus niet zijn land en zijn eigendom was verwoest. Nog harder had men gelachen toen het ter sprake was gekomen hoe Oemar vervolgens de *Hak Caaba* had afgeloopen, het schip, dat zijn peper op de Westkust kwam laden, en hoe hij had weten te ontsnappen toen de Hollanders naar Lho Gloempang en Kigas getrok-

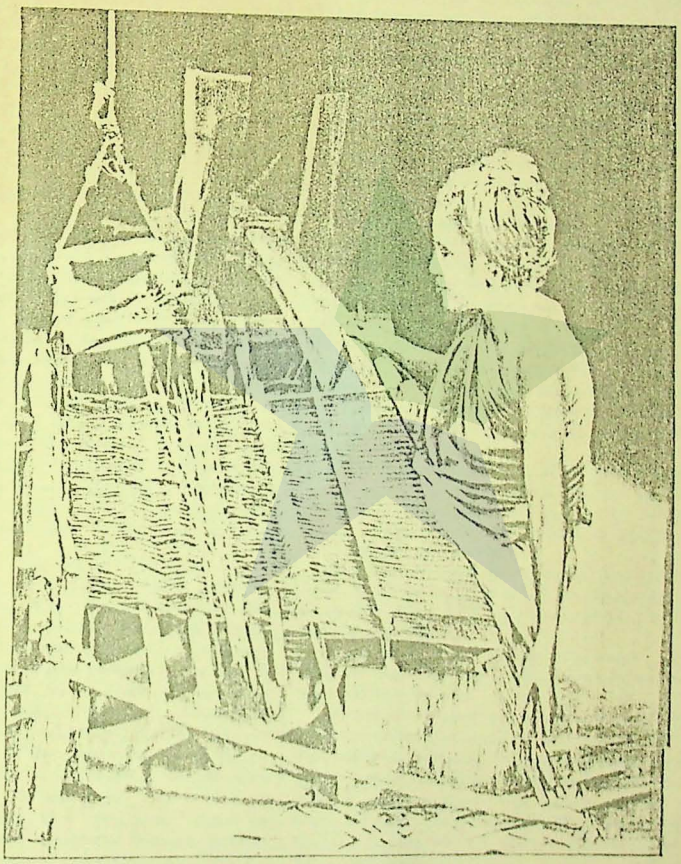

Atjehsche vrouw, zijden kain weverij.
Naar eene photographie uit de verzameling van den heer A. W. Th. Th. Mees Czzn. Sm. Hzn.

gelachen toen hun werd beschreven, hoe die held bij deze gelegenheid van een Chinees te Kota Radja 12000 dollars voorschot had weten te verkrijgen op peper, die hij hem nimmer leverde, hoe hij zich door de Kompenni met een oorlogsschip naar huis had laten varen, en hoe zijne volgelingen de meeste matrozen hadden neergeslagen, die hem naar land hadden geroeid. Toekoe Oemar was toen zeer vertoornd geweest, had de spreker gezegd, maar dat Lho ken waren en van daar vele onschuldige lieden naar hunne hoofdvestiging hadden medegevoerd. Op die vlucht had hij de europeesche vrouw medegenomen, die hij aan boord gevangen nam, en van alle zijden waren de menschen naar hem toegestroomd om die blanke vrouw te beziehtigen. En de bewondering en de vroolijkheid was ten top gestegen bij het verhaal hoe Oemar 25000 dollars losprijs voor haar had weten te bedingen, welk geld hij

met milde hand onder de zijnen verdeeld had en waarvan hij aan Teungkoe di Tiro 500 dollars had aangeboden als een nietig geschenkje. Die strenge ijveraar had deze gelden niet willen aannemen, voor hij overtuigd was dat zij volgens goddelijk recht volkomen wettig het eigendom van Oemar waren geworden. Eerst toen hem was duidelijk gemaakt, dat dit geld een deel uitmaakte van den op de kafirs behaalden buit en hoe men hieraan gekomen was, had de vrome man geglimlacht en gezegd, dat nu voortaan Teukoe Oemar zich mocht beschouwen als zijn eigen kind.

Die goede verhouding tusschen de beide hoofden werd uitvoerig behandeld en daarbij vermeld, hoe op een groot feest de vleierijen uit beider mond waren gevloeid, maar ook hoe de oelebalang zijn vriend in ernstige bewoordingen had vermaand, toch bovenal den godsdienst in eere te houden en zich niet met de kafirs in te laten.

Vervolgens werd de levensloop van den oelama afgehandeld en verhaald hoe hij zijne rondreizen hervat had en zich daardoor den haat op den hals had gehaald van de oelebalangs, wier gebied hij betrad, zonder dat zij in staat waren aan den machtigen godsman weerstand te bieden; hoe het gekomen was, dat hij vergiftigd werd en hoe hij, toen hij reeds de brandende werking van het vergif gevoelde, voortdurend ernstige vermaningen tot zijne volgelingen had gericht en vooral zijn zoon Mat Amin op het hart had gedrukt, zich toch te laten leiden door den wijzen raad der oelama's.

Na een korte pauze, waarin ieder zich een strooisigaartje had vervaardigd met de aanwezige ingredienten, had de dichter zijn recit hervat met te omschrijven hoe de partij van Teungkoe di Tiro was verloopen, daar Mat Amin diens verstandige lessen in den wind had geslagen en op eigen wijze had huisgehouden, zonder te letten noch op de wetten van den godsdienst, noch op die der menschelijke adat.

Het optreden in de IX Moekims van een nieuwe groote persoonlijkheid werd vervolgens behandeld, de verhevene en geeerde Teungkoe Koetakarang, die een nieuw centrum van den heiligen oorlog, met zijne eigene leerlingen als kern van zijn leger, had gevormd.

[illegible] op gewezen hoe [illegible] granaten onder de spoorwegrails waren gelegd en zijne volgelingen vooral op vrijdag de treinen hadden beschoten; hoe de Kompeni vruchteloos getracht had hem meester te worden; hoe hare voorvechters voor Kota Kandang waren gesneuveld, en hoe zij zich, na dat gevecht, van verdere ondernemingen had moeten onthouden; hoe Habib Samalanga, die naast Teungkoe Koetakarang gestreden had, een verzegelden brief van den sultan ontvangen had en daarmede gewapend, de oelebalangs tot handelen had gewekt, maar van hen slechts voor de helft een toestemmend antwoord had ontvangen, omdat zij uitsluitend voor hunne wereldsche belangen leefden.

Zoo ver was de spreker gekomen, toen een der jonge mannen, met de haren tot een wrong boven zijn hoofd gebonden, als blijk, dat hij een Bovenlander was, zich zachtjes terugtrok uit den kring der hoorders en uit het duuwe schijnsel van de lamp, die aan de zoldering der meunathah bengelde.

Hij daalde neer op den van zwaren dauw vochtigen bodem en spoedde zich door de smalle kampongwegjes voort naar een door een dubbele pagger omsloten erf.

Langzaam en voorzichtig opende hij het houten deurtje, dat den toegang afsloot; met sluipenden tred schreed hij door de dikke duisternis, die het aanbreken van den dag vooraf gaat, naar een der 24 paden waarop een groote Atjehsche woning rustte, en voorzichtig bracht hij dien in eene schuddende beweging, welke zich een weinig aan het geheele verplaatsbare en met pen en gat ineengezette gebouw mededeelde.

Spoedig daarop kraakten boven zijn hoofd de matten, die den vloer bedekten van een der beide slaapkamers, die aan weerszijden van den doorgang, tusschen de wat lager gelegen en met opstaande planken omringde voor- en achtergalerij waren afgeschoten.

Een poezele ronde arm lichtte den voorhang op, die de deuropening afsloot en een slanke meisjesgestalte daalde met onhoorbare schreden en de lenigheid van een poesje de houten treden van de trap af.

De man, die neergehurkt was bij het watervat, dat naast de trap stond om de voeten te reinigen, nam haar bij de hand en voerde haar weg onder de breede kruin van een vruchtboom, waaronder de duisternis volkomen was.

Maar behalve zijne geliefde had ook haar vader het schudden van het huis gevoeld. Hij rees op van de met vele kussen beladen matras in het midden van zijn slaapkamer, zonder zijne vrouw te wekken, die op een lage bank, door een muskietennet omgeven, lag te rusten; schreed onder de met wit doek behangen zoldering langs de kleeden, die de wanden bedekten, naar den doorloop; greep een scherpe klewang, die in de voorgalerij hing tusschen zijn speren en lans, zijn rendjong, sabel en vischnetten en daalde, aldus gewapend, even zacht en onhoorbaar als zijn dochter had gedaan, naar den zwarten grond onder zijne woning af.

Eerst spiedde hij rond in de ruimte daaronder, waar de rijst geborgen lag binnen een omwanding, waar de rijststamper [illegible] en het brandhout lagen en waar de schapen, eenden en kippen in onverstoorde rust sliepen.

Doch toen hij haar die hij zocht, daar niet vond, sloop hij weg in de richting van die zwaar overschaduwde plek, waar hij vermoedde haar te zullen kunnen overvallen.

Nauwelijks was zijn donkere vorm daarin verdwenen, of een dolle slag werd gehoord en een rochelende zucht vernomen.

Een krijschend gegil van een vrouwestem schalde door de nachtelijke stilte en een gedaante met losbangend kleed vluchtte de trappen op naar de achtergalerij, waar de kinderen met wijd geopende, verschrikte oogen opzagen van hun slaapplaats naar haar, die zich bevend en snikkend neerwierp op de matras, die ook in dat vertrek voor den heer des huizes lag gespreid.

Met zwaren tred en gelogen rug keerde de vader naar zijn woning terug. Hij zette zich neder op de onderste trede van de trap, om zijn klewang te reinigen van het bloed, dat er afdroop, en de

schande te overdenken die zijn huis had getroffen.

Ware het zijn eigen vrouw geweest, die hij betrapt had daar in de diepe schaduw onder den vruchtboom, dan had hij ten volle recht gehad haar eerroover neer te slaan, nu zoowel als later, indien hij dan slechts een zijner kleedingstukken als bewijs had kunnen overleggen. En evenzoo had hij dan kunnen handelen met zijne echtgenoote zelve.

Maar nu was het zijne dochter geweest, die zich aan ongeoorloofden minnehandel had schuldig gemaakt, nog binnen den tijd dat het haar geoorloofd zou wezen te hertrouwen na den dood van haar eersten man, die sneuvelde voor den vijand.

Volgens vroegere oude gebruiken, gehandhaafd tijdens de regeering der sultans, zou zij gesteenigd moeten worden. Nu zou de orbeladang als rechter over haar optreden en zij, aan de rivier achteroverliggend, onder water worden gehouden, terwijl er dwars over haar keel een bamboe zou worden gelegd, op welks uiteinden de volgelingen van den radja zouden gaan staan om haar te worgen.

Ook schreef de adat voor, dat al werd zij niet ter dood gebracht, zij en haar minnaar gegeeseld moesten worden of tentoongesteld, door gedurende eenige oogenblikken aan een boom te hangen met een koord onder de armen doorgehaald, of wel blootgesteld aan de zonnehitte gedurende een dag, of des nachts vastgebonden op een plaats, waar het wemelt van roode mieren en muskieten.

Doch al bepaalde zich de uitspraak der rechters ook tot een zware boete, dan toch zou zijn kind door een ieder geschuwd worden en de kampong moeten verlaten. Juist omdat er zoo handelde vóór het verstrijken der idda, zou zij een streng onderzoek moeten ondergaan, en haar minnaar is er niet meer om dan gedwongen te worden haar te huwen, want zijn lijk ligt daar bloedend en onbegraven onder den boom!

Hij had haar zoo lief, zijn mooi vroolijk dochtertje, dat hem nu getreden had op het harte.

Zevenmaal had hij over zijne vrouw heen gestapt, toen zij zat op een mat in de achtergalerij, met het touw in de handen, dat van de zolder ring, in afwachting dat dit meiske zou geboren worden. Door de holte van zijn hand had hij toen krachtig geblazen op het voorhoofd zijner echtgenoote en een gebed had hij gepreveld boven de kom met water, dat haar te drinken was gegeven, alles om de geesten te bezweren en de bevalling goed te doen afloopen. Zoo was dan zijn dochtertje ter wereld gekomen met de voeten vooruit, waardoor zij een onvergelijkelijke gave voor massage met zich ter wereld had gebracht en waardoor haar geheel in alle nooden hielp, behalve in zulk een nood als nu.

Terwijl zijn vrouw werd gelegd op de bank boven een oven, die vier-en-veertig dagen werd gestookt, zoodat zij zich in allerlei richtingen wenteln moest om haar vel voor verbranding te bewaren en zich slechts met een weinig thee mocht verfrisschen en wat rijst mocht eten uit een kommetje, alles om zorg te dragen dat zij geheel zonde genezen, had hij de „kramat" (laatste herinnering voor een godsdienstoefening) in het oor der jonggeborene gepreveld, om haar al dadelijk de Moslemsche geloofsbelijdenis te doen hooren en godvruchtig te doen opgroeien. Na haar navel met goudstof bestrooid te hebben, had hij toen het kind bij de moeder op de bank gelegd, terwijl het nog nat was van het roode speeksel, door de vroedvrouw over haar uitgespuwd.

De huistrap had hij beveiligd tegen kwade geesten (boeroeng) in de gedaante eener vrouw met een gat in den rug, door een bezwen band van rottan te slingeren om de eene zijde der trede en door drie maal zeven bezwen vezels van den arengbast daaronder te steken in den grond.

Ook had hij doornige pandanstakken gelegd op de bamboeslatten in de achtergalerij, boven het gat waardoor het vuil naar beneden geworpen wordt. Toch hadden al die voorzorgsmaatregelen niet gebaat. Zijn dochter had den eersten stap gedaan tot een ontuchtig leven, en als zij daarbij tot een ongelukkig einde mocht komen, dan zou haar geest in zulk een boeroeng varen. Dan zou zij worden als Rabiah, de dochter van den godgeleerde, die, in weerwil van de vrome lessen en de strenge opvoeding haars vaders, zich tot ontucht had laten verleiden. Zij was toen door haar bed in het water geworpen en haar lijk was dicht bij den Kraton uit de rivier gehaald en in haar eigen kampong begraven.

Maar uit die ongelukkige was reeds een boeroeng ontstaan, die niet had gerust voor zij haren moordenaar had achterhaald en gedood. Daarna had zij de zwangere vrouwen belaagd, als die onvoorzichtiglijk na zonsondergang haar huis verlieten, of als haar man of eenig ander huisgenoot, na des avonds uit te zijn geweest, zoo maar zonder voorzorg dadelijk het huis binnentraden.

Hij zelf had het immers gezien hoe zijn eigen vrouw, door zulk een boeroeng bezeten, nu en dan haar bewustzijn had verloren en door dien geest aangedreven, allerlei vreemde wenschen had geuit. De buurvrouwen, die des nachts waren komen inloopen om bij de kraamvrouw te waken, gedurende de eerste tien dagen en te zorgen, dat het lampje voortdurend brandende bleef, hadden toen aan de boeroeng gevraagd: „Wie zijt ge?" en daarop ten antwoord gekregen: „Dat zeg ik niet." — „Waarvoor komt ge hier?" — „Ik ben aan het wandelen." — „Wat zijt ge aan het zoeken, wat begeert ge?" — „Visschenkoppen, moerongbladeren, gedroogd vleesch, gezouten eendencieren." Daarop was er een man geroepen, die de bezweringsformulieren kende en de boeroeng naar beneden wist te brengen uit het huis, en na den vier-en-veertigsten dag was men in groot gezelschap opgegaan naar het graf van die Rabiah, die men slechts met „grootmoeder" dorfde noemen en had men een geit geslacht en een maaltijd gehouden. En nog er een geit geslacht en een maaltijd gehouden. En nog lang hadden zijne vrouw en het kindje een reepje van het witte omhulsel van dat graf om hals en pols gedragen, als een amulet tegen haar invloed.

Neen, hij had te veel voor zijn kind gedaan om nu niet alles in het werk te stellen haar voor zulk een lot te beveiligen.

Op den zevenden dag na haar geboorte had hij eene groote kanduri gegeven, toen haar hoofdhaar werd afgeschoren en de jonggeborene Rijpen bezwend afgeschoren en de jonggeborene Rijpen bezwend vochtigd had met een stukje dadel, gedoopt in klappermelk, onder het aanroepen van Allah's naam,

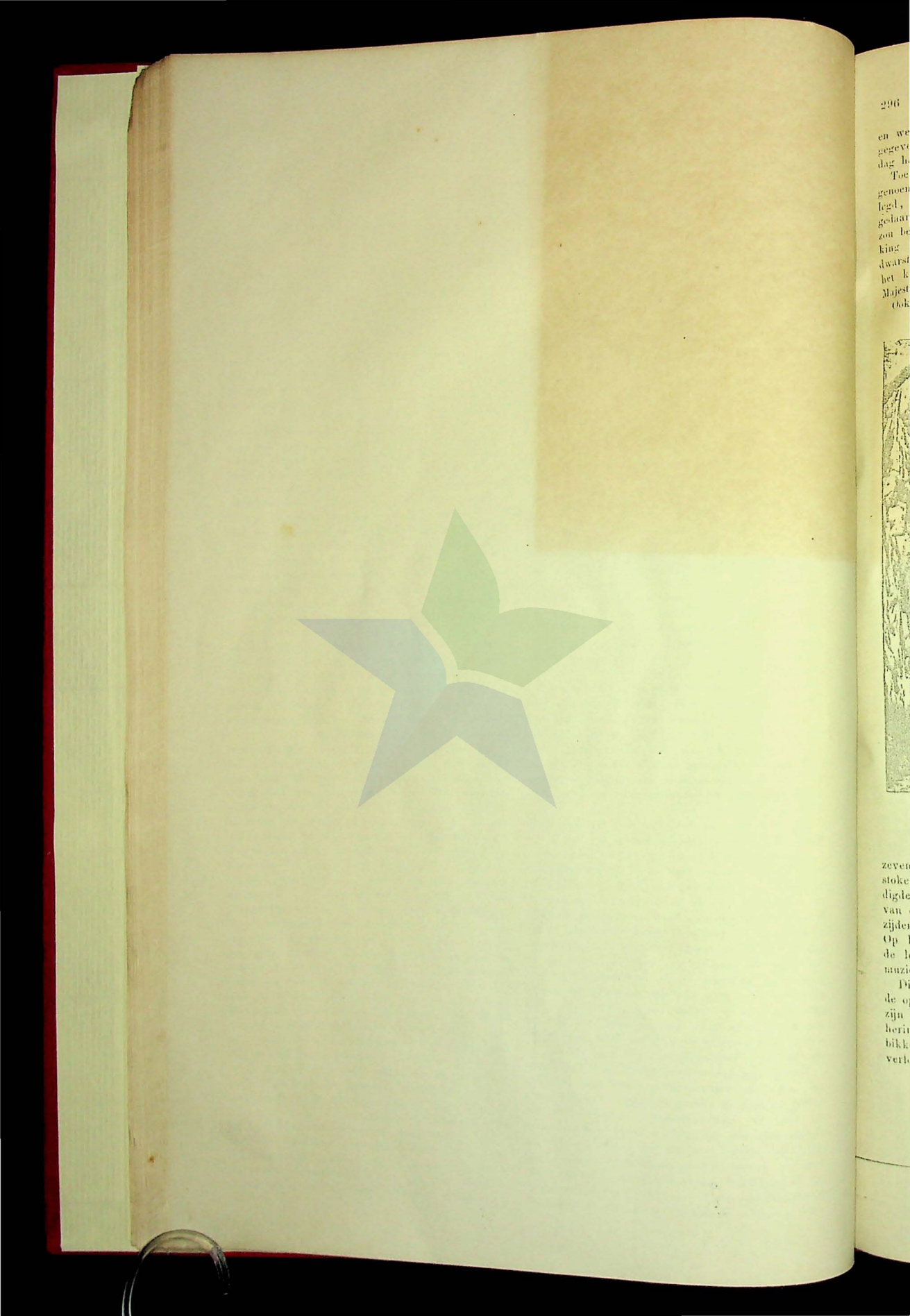

en weder had hij een groot feest aan de geestelijken gegeven toen de priester op den vier-en-veertigsten dag haar een naam geschonken had.

Toen zij wat later de ziekte kreeg, die *sakit dara* genoemd wordt, had hij haar op een mesthoop gelegd, om haar beter te doen worden, en een gelofte gedaan dat hij met haar het graf van Teungkoedi Koeala zou bezoeken nog vóór zij met den grond in aanraking zou gekomen zijn. Twee trommen en een dwarsfluit waren toen den stoet voorafgegaan en het kindje had gebaad in het voetwater van Zijne Majesteit den sultan.

Ook had hij een buffel geslacht toen haar, op haar de bovenzijde van haar handje! Wat speelde zij aardig huismoedertje en hoe werkte zij even vaardig aan haar miniatuur weefgetouw als zij haar moeder zag doen! Bij het stuivertje verwisselen vloog zij als een jong vogeltje van boomstam tot boomstam, en als zij moeder was bij het kinderspel, dan was zij één en al dapperheid en zorg, om te voorkomen dat de dief geen harer kindertjes zou stelen, die elkaar van achter aan het kleed vasthielden en haar volgden.

In de twee rijen van kuiltjes vlak bij zijn voet, had zij zoo dikwijls „tjato" gespeeld en met groot overleg haar pitjes daarin zoo weten te verdeelen, dat zij zelden met ledige handjes

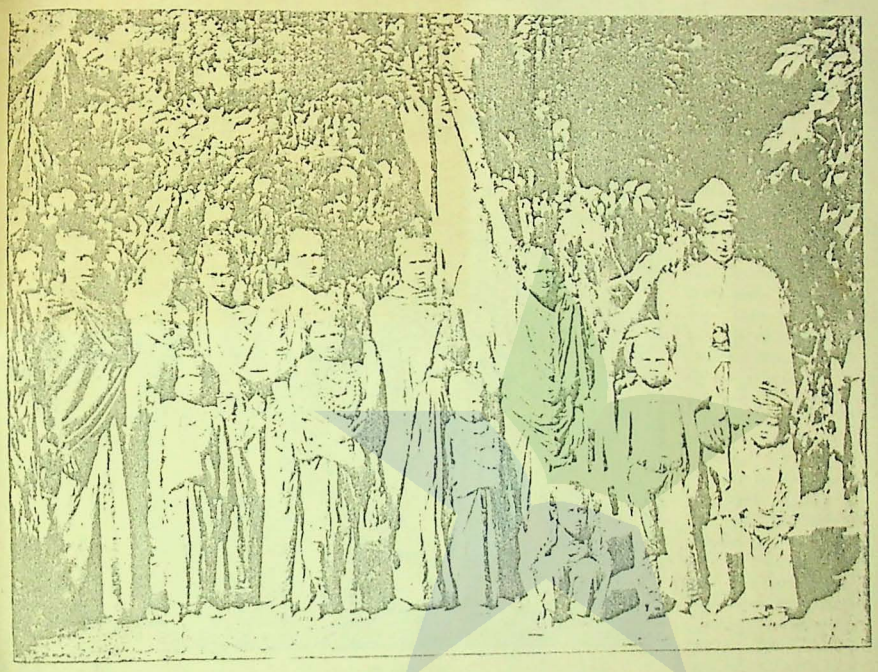

Atjehsche schaamte in bedrijf.
Naar eene plaat uit de verzameling van den heer A. W. Th. Th. Mees. Eere-Standing.

zevende jaar, bij dat heilige graf, de oorlellen doorstoken waren om er de, uit goud en hoorn vervaardigde, twee vingers dikke kokers in te dragen, waarvan de kunstig bewerkte, gulden licht stralende voorzijden den warmen tint harer wangen verhoogden. Op het groote festijn, dat toen gegeven was, had de leubé den Koran gereciteerd en was er weder muziek gemaakt.

Dieper zakte het hoofd van den man, daar zittende op zijn trap, voorover en een zucht steeg op uit zijn borst toen hij zich zijn dochtertje uit die dagen herinnerde. Hoe handig wist zij niet te spelen bij het bikkelen met steentjes, zoodat zij bijna nimmer verloor en de zeven klappen had te ontvangen op overbleef.

Zoo liet hij haar gehecht zonnige kinderleventje voor zich voorbijgaan, zoo zag hij haar in zijne verbeelding weder toen haar goudgeel tenger lichaampje gehaad werd, nadat zij door de vrouwelijke teungkoe volleerd was verklaard in de heilige schrift en de tijd daar was dat zij op haar negende jaar in het huwelijk zou treden. Een schoon jongman van zestien jaren, uit eene familie even gegoed als de zijne, had haar ten huwelijk gevraagd, en dadelijk werd haar toen de binnenkamer ingeruimd, die zij zooeven in stille ontvloden was, opdat zij daar zou kunnen leven in vrijheid, totdat een jaar later het huwelijk voltrokken zou worden.

Hoe t
in acht g
te zien a
van het
vinden, d
hij door
nabijheid
de woning
Haar ta
ontwikkel
een droevi
zijne bloedv
in haar k
hoofd was
rond gat zi
waar de k
Hollandere v
gedrongen g
de het g
waaraan
deelgenome
heethoofdig
ling van d
gen Teung
Tiro.
Nadat di
verwanten
geschenk wa
hoond, had
het lijk me
men naar hu
kampong, w
met bloed h
gelaat van d
ledene gew
was met w
een klapper
schept, wa
staarende, z
oogen waren
gedrukt en e
om de kak
gebonden.
Uitgestrek
legerstede
achtergalerij
dekt met ee
haar kleed,
lijk daar
onder het s
van een lan
goed bewaa
door een sp
hebben, tot
teungkoe w
het te reini
Twee de
opgewokken
gezet en die
op twee pi
vaten en z
egietingen
Voor dat
vonden, had
1896.

Hoe trouw had hij de voorschriften van de adat in acht genomen, die verbieden een schoonzoon aan te zien als men hem bij ongeluk in den doorgang van het huis mocht ontmoeten en die het oorbaar vinden, dat men voor hem uit den weg gaat, als hij door kuchen zijn aanwezigheid verraadt in de nabijheid van de woning zijner jonge vrouw, tevens de woning harer ouders.

Haar tanden waren afgeveild en zij begon zich te ontwikkelen tot een lief klein vrouwtje, toen op een droevigen dag het lijk van dien jongen man door zijne bloedverwanten zijn huis was binnengedragen en in haar kamer was nedergelegd. Midden voor het hoofd was er een rond gat zichtbaar, waar de kogel der Hollandere was doorgedrongen gedurende het gevecht, waaraan hij had deelgenomen als heethoofdig volgeling van den heiligen Teungkoe di Tiro.

Een Atjehsch echtpaar.

Nadat die bloedverwanten met een geschenk waren beloond, hadden zij het lijk medegenomen naar hun eigen kampong, waar het met bloed beloopen gelaat van den overledene gewasschen was met water in een klapperdop geschept, waar de staarende, ziellooze oogen waren dichtgedrukt en een band om de kaken was gebonden.

Uitgestrekt op een legerstede in de achtergalerijen overdekt met een kostbaar kleed, had het lijk daar gelegen onder het schijnsel van een lampje en goed bewaakt tegen aanraking met een kat, waardoor een spookachtige verrijzenis zou kunnen plaats hebben, totdat, bij het krieken van den dag, de teungkoe met zijn assistenten verschenen was om het te reinigen.

Twee der bloedverwanten hadden zich toen met opgetrokken beenen bij het hoofd en de voeten neergezet en die vastgehouden, nadat het doode lichaam op twee pisangstammen was gelegd en met citroenwater en zeep, uit Mekka medegebracht, de zes wegingen waren verricht.

Voor dat de rituele wassching had plaats gevonden, had de teungkoe de bediening daarvan uitgelegd en verklaard hoe daardoor het lichaam uit den staat van kleine onreinheid in een zuiverder toestand zou komen. Een groote lap was daarna onder het hoofd gelegd, het gezicht was bedekt, de openingen in het lichaam met watten gevuld en een stuk doek er omheen geslagen. Nadat de handen over elkaar gelegd waren, was de doode in vijf groote sinkkens wit katoen gewikkeld en daarin vastgebonden.

Liggende boven op de houten kist, waarvan de bodem uit rottan bestond, opdat het lijk in het graf met de aarde in aanraking zou blijven, en overdekt met vijf [illegible] kleederen, was het daarop door een aantal kampongg[illegible] dragen, [illegible] van dagen had gepelde en ongepelde rijst en eenig koopergeld er opgestrooid, onder het driewerf aanroepen van Allah's naam.

Voor dat het naar het graf werd gedragen, waarin aan de eene zijde een nis was uitgestoken, opdat de doode daarin zonde kunnen rusten zonder van boven door aarde te worden bedekt, werd het aan den ingang van het erf nedergezet naast een mat, waarop de teungkoe en een paar leube's nederzaten, om den lijkdienst te verrichten.

Daar de overledene geen familielid was van een oeloebalang, waren er aan weerszijden van het eerste gedeelte van den weg, dien de lijkstoet zou volgen, geen lappen wit katoen uitgespannen, die aan de kampongbevolking zouden worden overgelaten, maar wel was er een soort van ark, uit bamboe samengesteld en met doek en bloemen getooid, medegevoerd, om op het graf te worden geplaatst. Ook werden de kleederen van den overledene op zijn legerstede uitgespreid en met bloemen bestrooid, om daar vierenveertig dagen te blijven liggen. Daaronder stond ook de kan met water, als drank voor den geest van den afgestorvene.

Toen men aan het graf was gekomen, waren de banden weggenomen, die om de kist gewikkeld waren, en was zij in de vierkante ruimte neergelaten, met het hoofd van den doode naar het Noor[illegible]n en

diens gelaat naar Mekka gericht. De beide mannen, die dit hadden bewerkstelligd, staande in de uitgegraven vierkante ruimte, hadden vervolgens van de anderen handenvol aarde ontvangen, die zij voorzichtig om de kist hadden neergevlijd, om te voorkomen dat er een aardkluit met te veel geraas op neer zou vallen, want dan zou zeker in het sterfhuis weldra een nieuw sterfgeval plaats vinden. Toen het graf gevuld was, waren er voorloopig levende ricinusplanten bij het hoofd- en het voeteneinde in de mulle grafterp gestoken, om later door grafsteenen te worden vervangen, waarna was het geheel met wat [illegible] gedaan. Daarop had de teungkoe op een mat aan het hoofdeneinde, nogmaals de geloofsbelijdenis voorgelezen, opdat de gestorvene voldoende zou kunnen antwoorden op de vragen die hem reeds dadelijk in zijn graf worden gesteld, en hij niet zoo zou worden geplaagd als wijlen de grootvader van Toekoe Neq, de tiran, die in zijn graf zoo lag te schreeuwen, dat de lieden uit den omtrek zijn lijk heimelijk opgroeven en in zee wierpen, om niet langer verontrust te worden.

Nadat alle aanwezigen een honderd malen den kreet *la ilaha, illa, lah*, „er is geen God dan Allah", hadden aangeheven en de teungkoe het grafgebed had gedaan, waren zij naar het sterfhuis teruggekeerd, waar hen een kandoeri wachtte. De teungkoe kreeg zijn eerlijk verdiend loon, bestaande in een dollar en een stuk wit goed, en hem werd opgedragen voor vier dollars honderdduizend malen het *la ilaha* enz. te doen aanheffen, om zoodoende „den leeftocht van den gestorvene voor de reis naar de andere wereld te vermeerderen".

De begrafenis van den echtgenoot zijner dochter was plechtig geweest en groot de toeloop van mannen, die zich dagen lang in diens huis hadden neergezet om te condoleeren en van de aangeboden kandoeri gebruik te maken, en van vrouwen, die bij het binnentreden der woning steeds aan het schreien waren gemaakt, doordat een der vrouwelijke bloedverwanten haar luid weenende omhelsde.

Zooals het behoorde had de jonge weduwe ook hare kandoeri's gegeven en zich eenigen tijd later verloofd met een bloedverwant van hem, die gevallen was in den strijd tegen de ongeloovigen.

Als ruchtbaar werd wat nu had plaats gevonden, dan zou dit tweede huwelijk niet door kunnen gaan en de bloedverwanten van den verslagene zouden een bloedige wraak op zijn moordenaar nemen. Dat mocht niet; er moest iets op gevonden worden om dat te voorkomen.

Het hemelgewelf begon reeds een lichten schijn te vertoonen, waartegen de breede palmbladeren zwart afstaken, en een kille morgennevel begon alles in een mystiek waas te hullen, voordat de man, die daar neergedoken zat voor zijn huis, besloten had wat te doen.

Hij zou voorgeven, dat de man, dien hij neersloeg, de verleider van zijn slanke dochter met haar prachtigen haartooi, hare vurige oogen, haar fijn gesneden neus en zwellende lippen, een diet was geweest, dien hij op heeterdaad had betrapt. Daarop zou hij de bewijzen tegenbrengen.

Toen het zoo licht was geworden, dat men een witten draad van een zwarten kon onderscheiden, stond hij op en begaf zich naar een aangrenzend erf, waarop een karbouw opgesloten was in zijn kandang. Het logge beest, dat hem met dommen blik aanzag, bracht hij naar het bloedende lijk onder den grooten vruchtboom en het touw, dat door den neus van het dier was gestoken, legde hij in de hand van den verslagene, zonder hem van zijn plaats op te heffen, want dan zou het vonnis, dat de oeloebalang zou uitspreken, waardeloos wezen.

Nauw stond de zon boven den horizon en vielen haar gouden stralen tusschen de rijzige stammen der kokospalmen en over het bladeren dak, dat de huizen beschaduwde, of de door den vader geroepen oeloebalang verscheen met eenige dorpshoofden in de kampong, om recht te doen waar een doodslag was begaan. „Vergeving vraag ik u allen", zeide de vader, „teungkoe's, die mijne koningen zijt, want de reden waarom ik hier sta, Toekoe ampon! is drieërlei.

„De eerste reden is, dat ik mijne opwachting wil maken bij u, Toekoe's, die mijne koningen zijt. De tweede reden is, Toekoe ampon! dat ik mijn eigen lotgeval wil verhalen. De derde is, Toekoe ampon, dat ik u mede te deelen heb: in den afgeloopen nacht sliep ik in mijn huis. Naar gissing ongeveer tegen middernacht werd ik verschrikt, ontwaakte uit mijn slaap, gevoelde mij niet gerust. Ik nam mijne wapenen, een thikin, een rentjong en eene spee[illegible]; ik daalde de trap af en begaf mij naar het bijgelegen erf, waar ik een stuk vee op stal had. Zoo dan, Toekoe ampon! bij den stal gekomen, nam ik wat buffelvoeder; dat legde ik in de krib. Zoo dan, Toekoe ampon! zag ik, dat het beestje niet naderbij kwam. Ik tastte naar het touw; er was geen touw meer. Toen naderde ik de stalldeur; ik zag dat de stalldeur openstond. Toen zeilde ik her- en derwaarts en stuitte op een mensch, die een buffel voorttrok op een plaats in de nabijheid van mijn huis.

Vervolgens, Toekoe ampon, vraagde ik: „wie leidt daar een buffel?" maar hij antwoordde niet. Toen trok ik mijn thikin, Toekoe ampon! en riep: „help!" Hij verzette zich tegen mij; ik hieuw naar hem; daar was die buffelleider dood!

„Wat dien buffel aangaat, Toekoe ampon! die is mijn eigendom. Verder nu, wat dien man aangaat, indien Allah de Verhevene wil, hetzij zooals gij, Toekoe's, die mijne koningen zijt, maar gelieft te beslissen; die doode, wat moet men hem noemen? Zooveel heb ik slechts te zeggen."

Na het aanhooren van dit verhaal zeide de oeloebalang tot de aanwezigen:

„Hoe is uwe meening, Toekoe's, over hetgeen die man heeft medegedeeld?"

Een koor der kampongbewoners viel hierop in:

„Dat is duidelijk genoeg, wil maar dadelijk antwoorden, Toekoe!"

Deze liet het echter niet aan zijn raadsman en zeide tot dezen: „Wil maar antwoorden".

„Hoe moet ik antwoorden? Vroeg deze.

„Wat moet dat h[illegible] is het dan niet duidelijk genoeg?" was het [illegible]derwoord.

Toen zeide de raadsman: „Doet dan nu, wat ú

mededeelingen van dien man betreft; hoe is het? Weet gijlieden, omstanders, daarvan of niet? Deel dit mede."

En het antwoord, door de dorpsgenooten min of meer in koor gegeven, hoewel zij duidelijk begrepen wat eigenlijk de reden van den doodslag was geweest, luidde: „Vast staat dit, zooals die man het mede gedeeld heeft, Tockoe ampon! zoo is ons aller wetenschap".

Daarop zeide de oclocbalang tot zijn redenaar: „Goed, indien dit zoo is, dan is die doode vent buitelvleesch; geoorloofd is het, dat men het eet." en antwoordde de redenaar: „Die vent is als buitelvleesch, geoorloofd is 't dat wij het eten! Laat ons thans gezamenlijk uitroepen: de naam van dien vent is dief! Roept altegader: slaan wij dien dief dood!"

Die laatste woorden werden luidkeels door alle aanwezigen herhaald, en daarmede was het pleit beslecht.

Het kamponghoofd hielp verder de zaak in den doofpot stoppen, want hij zag ongaarne verhindering in het huwelijksplan der jonge weduwe. De kinderen uit haar geboren, zouden immers zijn als boomen, door een vreemden man uit een andere kampong geplant, maar waarvan zijn dorp het uitsluitend genot en voordeel hebben zou. Goedgunstig was dan ook zijn vaderlijk antwoord aan hare ouders, toen zij hem kwamen berichten, dat een familielid van den gesneuvelden ersten echtgenoot hunner dochter om haar hand had laten verzoeken.

„Wat zal ik mij daarin menger", had hij gezegd, „het zij zooals het goeddunkt aan ulieden, wier kind het geldt."

Zoo konden dan het dorpshoofd, de teungkoe en de onderlingen der kampong, waarin de jong gesneuvelde begraven was, het verlovingsgeschenk en sierlijk geschikte lange rissen sirihbladeren ten huize van de bruid gaan afgeven in handen van de waardigheidsbekleeders van haar dorp, en de plechtige huwelijksaanvraag beginnen, die met een maaltijd besloten werd.

Onmiddellijk na de verloving begon de eigenaardige verhouding weder tusschen den nieuwen schoonzoon en zijne schoonouders, en mocht de eerste van stonde af aan het huis der laatsten niet meer betreden.

Een maand later, op een door den bemiddelaar bepaalden gelukkigen dag, zou de bruiloft plaats hebben, voorafgegaan door drie feestavonden in het huis der bruid, waar [illegible] zouden hare handen en voeten [illegible] gaja te beschilderen, onder het maken van [illegible] kajats.

Op een dier avonden [illegible] gehecle kampongbevolking, [illegible] minatie opgeluisterd, waarbij [illegible] gegeven werden en, onder [illegible] der doot ratel [illegible] ende betenen verdo[illegible]

In den morgen van den derden dag [illegible]

[illegible]

bruid, onder het aanroepen van Allah's naam en het spelen van muziek, in de achtergalerij gekapt en geheel in haar toilet gestoken. Daarna werden haar verkoelingsmiddelen toegediend, bestaande uit eene besprenkeling met rijstmeelhoudend water, bestrooiing met gepelde en ongepelde rijst en het strijken van gele kleefrijst achter de beide ooren. Inmiddels verschenen op onbepaalde tijden alle gasten, zoowel mannen als vrouwen, die te voren waren uitgenoodigd. Zij genoten van het eten, dat hen werd voorgezet en brachten ieder een huwelijksgeschenk mede. Bij hun vertrek kregen de bloedverwanten, die jonger waren dan de bruid, een geschenk terug, dubbel in waarde van dat 't welk zij hadden gegeven.

Onder al die bedrijven was de avond gevallen. De heete buchtlagen hingen nog onder het dichte bladerendak, waarop de volle maan hare zilveren straten uitschoot, en witte nevelen wiegelden zich over de rijstvelden, waarover een stoet van in feestdos gekleede mannen en vrouwen, met muziek voorop, naar de kampong der bruid optrok, onder aanhoudend geroep van *thalawatee!*

Zij hadden den bruidegom afgewacht aan de trap zijner woning, waarin hij met een diepe sembah (buiging) afscheid had genomen van de zijnen, onder den aanroep van een der onderlingen zijner kampong: „O God, doe de calat over onzen Heer Mohammed."

Zij brachten hem [illegible] op het erf van de ouders der bruid, waar de kampongbroeders in rijen geschaard gereed stonden de gasten te ontvangen. De held van het feest, met een kopia met gouden kruin, omwikkeld met een rooden doek, op het hoofd en den dolk in den gordel, gekleed in een wit baadje, een gestreepte zijden broek en een rijk met gouddraad doorstikt lendekleed, hield zich achteraf tijdens het deftige en wijdloopige gesprek, dat toen tusschen de beide partijen gevoerd werd. Ook nadat zijn bloedverwanten, op aanhoudend aandringen, de huistrap hadden bestegen, bleef hij beneden, totdat de redenaar uit zijn gevolg had gezegd: „Welaan dan Tockoe, naar uw verzoek, als Allah wil, geven wij den bruidegom thans aan u over; houd hem van dwaling terug; volg zijn zin in het ware; help hem in moeielijkheid; neem hem op, als hij de maat te buiten mocht zijn gegaan."

Toen beklom ook hij de trap, waarop een onderling [illegible] de kampong [illegible] hem met gepelde [illegible] rijst in het gezicht wierp, onder het uitroepen [illegible] woorden [illegible] onzen Heer Mohammed en de [illegible] onzen Heer Mohammed. [illegible] zij [illegible] niet anders; er zij [illegible] zij verder [illegible] zij geld, [illegible] kinderen en [illegible] schenken wor[illegible] geld [illegible] [illegible] op moerasgrond; [illegible] zij kinderen krijgen, drie in een jaar, kinderen [illegible] paarlijks twee; mogen uwe kinderen [illegible] opvolgen tot zoo groote tusschenruimte, dat de oudste nog maar op haren rug kan liggen als de jongste geboren wordt; moet zij kinderen krijgen als padi op moerasgrond, als een [illegible] weer uitspruitende [illegible] de geledingen."

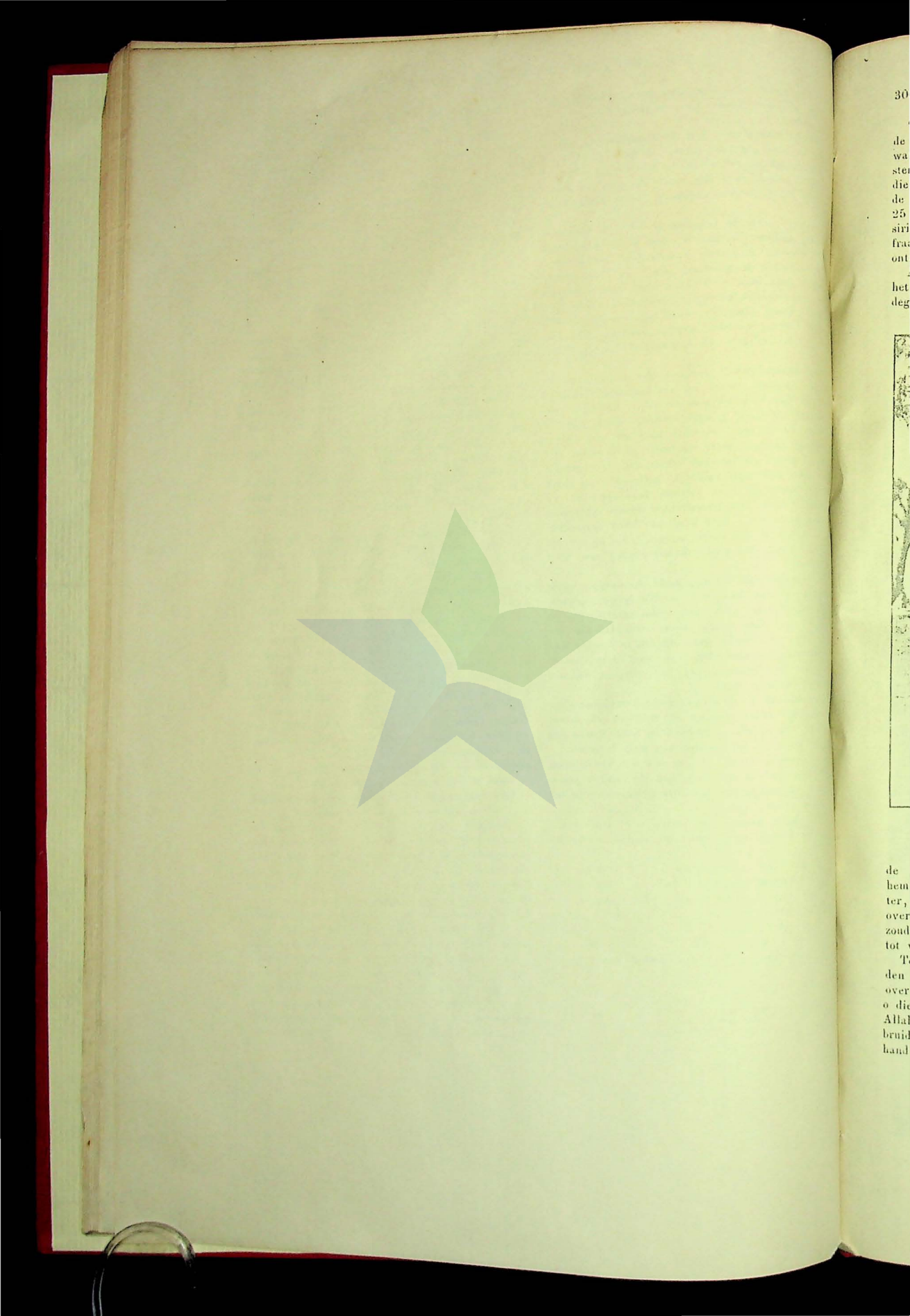

Toen ook de teungkoe was binnengekomen, zeide de vader der bruid: „Ik stel u, teungkoe, tot mijn wakil aan, om mijne dochter, die daartoe haar toestemming gaf, uit te huwelijken aan den bruidegom, die zoo even mijn huis betrad." Daarop plaatsten de volgelingen van den bruidegom een bakje met 25 dollars huwelijksgift en twee stellen opgestapelde sirih op den grond, naast een pak, waaruit twee fraaie slaapmatten en een aantal kostbare kussens ontrold werden.

Alvorens de plechtigheid van het sluiten van het huwelijkscontract te beginnen, namen de bruidegom, die zich op de zitmat geplaatst had, en de teungkoe met zijne beide getuigen tegenover hem, een teug uit een gereed gezette kom met water, opdat bij het aanroepen van Allah's naam geen overblijfsels van sirih, tabak of spijzen den mond zouden verontreinigen, die een werking zou wezen tot verheerlijking van God.

Toen sprak de geestelijke in het Arabisch: „In den naam van Allah zij de lof en zegen en vrede over den gezant van Allah. Ik vermaan u hierden, o dienaren van Allah, en mij zelf tot de vreeze van Allah." Daarop nam hij de rechterhand van den bruidegom in de zijne en zeide: „Wanneer ik uw hand schud, (Insjah Allah) moet gij dadelijk antwoorden," en vervolgde: „ik verbind u in den echt met de dochter van den man, die mij daartoe gemachtigd heeft." Onmiddellijk daarop antwoordde de bruidegom, na een ruk aan zijn hand tot waarschuwing: „Ik neem haar huwelijk aan."

Vervolgens reciteerde de teungkoe de eerste soerah van den Koran, waarbij allen de handen tegenover het gezicht hielden, zooals bij het gebed gebruikelijk is en voegde daarbij: „O Allah! schep eendracht tusschen hen beiden, gelijk Gij water en aarde vereenigd hebt."

En nadat de aanwezigen door hun amen! hun deelneming aan die zegenbede betuigd hadden, dankte de bruidegom hen, door hun een voor een zijn sembah te brengen.

De bruid zat inmiddels in haar kamer, in gezelschap van eenige oude vrouwen, hem op te wachten op een grooten overdekten buitzak, beladen met kostbare zitmatjes en twee stapels leunkussens.

Een rijk met gouddraad gestikt baadje, over welks mouwen allerlei armsieraden strak gespannen zaten, omvatte haar slanke buste, en een lang kleed, er om heen geslagen, hing met lange slippen achter over hare schouders neer.

Om haar hals had zij een gouden ketting, waaraan op de wijze drie horizontale halve manen van

Zie de bladwijzer op blz. 312.
Naar eene photographie uit de verzameling van den heer A. W. Th. Th. Mees te Soerabaja.

Karbouwenmarkt bij den Missigit. (Naar eene photographie uit de verzameling van den heer A. W. Th. Th. Mens *Fiers Smeding.*)

Karbouwenmarkt bij den Missigit. (Naar eene photographie uit de verzameling van den heer A. W. Th. Th. Mees Fiers Sneding.)

goud o
steenten
heen hi
rijk me
lendekle
gordel
iederen
en aan
de inw
bevatte.
In d
den oo
haarlok
Over
naar v
droeg
gekruld
in het
met be
gerden;
bloemen
den blo
bloemen
Toen
der oud
versperr
hij, eve
van he
hield e
bruid.
bezocker
die naa
rekte,
die hij
De m
gaven i
beart a
bruidego
Tegen
de brui
woning
jonge v
gen ave
mannen
De s
met een
sens bed
een hoe
vrouw
Na
en gebr
bracht
te gaan
tegen ee
zich bij
Doch
legde zi
vrouw,
ontrold.
steeds o
die hen
welijkhe
N

goud onder elkander bevestigd waren, met edelgesteenten bezet en met fijn bewerkte randen. Daarover heen hing een collier van gouden voorwerpjes. De rijk met gouddraad doorwerkte broek was met een lendekleed bedekt, vastgehouden door een zilveren gordel met gouden slot vol edelgesteenten. Aan iederen vinger droeg zij een of meer gouden ringen en aan iederen voet een band van zilver, waarvan de inwendige holte rinkelende zilveren belletjes bevatte.

In de wijd uitpuilende oorlellen staken dikke gouden oorknoppen, waarvóór aan iedere zijde een haarlok ging.

Over het voorhoofd, waarop de voorste haartjes naar voren waren gestreken en gelijk afgeknipt, droeg zij een gouden plaat, naar de slapen sierlijk gekruld. Rechts en links was een gouden versiersel in het haar bevestigd, waaraan kleine kettinkjes met belletjes hingen, die bijna tegen het oor slingerden; boven het voorhoofd staken een paar gouden bloemen, en op het achterhoofd was weder een gouden bloem en eenige aan draden bevestigde levende bloemen gehangen.

Toen de bruidegom bij haar binnentrad, nam een der oude dames den schijn aan, hem den toegang te versperren, opdat hij haar den dolk zou geven, die hij, even als de andere gasten, bij het binnentreden van het huis had afgelegd, en een andere dame hield een waaier voor het gelaat der beschaamde bruid. Naast haar gezeten, ontving hij daar de bezoeken en gelukwenschen van de vele vrouwen, die naar het feest waren opgekomen en de langgerekte, eerbiedige sembah zijner jonge echtgenoote, die hij met een sierlijk handgebaar beantwoordde.

De mannelijke gasten hadden intusschen vele goede gaven in de voorgalerij genoten, en nu was het de beurt aan de vrouwen en spijzigden bruid en bruidegom uit een zelfde schaal.

Tegen den morgen, toen alles verorberd was, ging de bruidegom evenals alle genoodigden naar zijne woning terug, om eerst tegen den nacht naar zijne jonge vrouw weer te keeren, gekleed als den vorigen avond, maar nu slechts door een klein getal mannen en evenveel vrouwen vergezeld.

De slaapstede, met muskietennet er om heen en met een reusachtigen stapel kostbaar bewerkte kussens bedekt, stond gereed in haar kamer, waar ook een hooge zitmatras met een zitmatje voor zijne vrouw er naast, hem wachtte.

Na diepen groet nam zij daar naast hem plaats en gebruikte een weinig van het eten, dat haar gebracht werd, om daarop weder naar de achtergalerij te gaan, terwijl haar man zijne mooie kleeding tegen een gemakkelijker nachtgewaad verwisselde en zich bij de mannelijke gasten voegde.

Doch spoedig werd hij weder teruggeroepen en legde zich neder op de slaapstede, waarop een oude vrouw, tegen een goede belooning, een legmatje had ontrold. Zijne jonge vrouw voegde zich bij hem, steeds onder bewaking van een paar bedaagde dames, die hen door vriendelijke woorden tot meer vertrouwelijkheid aanspoorden.

Na zes dagen lang duurden de feestelijkheden en vertoonde het jonge paar zich in rijke kleeding, altijd onder het oog der oude vrouwen. Eerst nadat aan het echtpaar eene verkoeling was toegediend, keerde alles tot het gewone dagelijksche leven terug.

De jonggehuwden zetten zich tot het ontvangen dier verkoeling bij den ingang van hun kamer, met de beenen recht voor zich uitgestrekt, neder. Hunne voeten werden met meelwater besprenkeld en de jonge man kreeg weder wat kleefrijst achter de ooren. De moeder, de tantes en de zusters der bruid stonden inmiddels in den doorgang geschaard, om haar man een afscheidsgroet te brengen, voor hij weder naar zijne eigene woning vertrekken zou, om er den achtsten dag, zonder zijne vrouw te bezoeken, door te brengen, daar anders de krokodillen hem zouden opeten.

Door zijn nederig huldebetoon voorkwam hij haar allen en ontving nu zoovele geschenken, dat daarmede goed gemaakt werd, wat hij in de eerste zeven dagen als belooning voor hare sembah's aan zijn bruid had afgestaan.

Overeenkomstig de voorschriften der adat verscheen hij na den tienden nacht niet weder, om zijne schoonouders wat rust te gunnen en bleef hij weg, totdat men hem tegen nieuwe maan kwam vragen eindelijk weder eens bij zijne vrouw te komen. Aan dat verzoek gaf hij volgaarne gehoor, en nu bracht hij haar het vaste maandgeld van vier dollars mede, dat zij van hem genieten zou, zoolang zij nog door hare ouders zou worden onderhouden.

Zoo bleef hij heen en weder trekken, totdat eindelijk de dag aanbrak waarop zij in werkelijkheid zijne echtgenoote werd en den zilveren gordel met gouden slot, den armband en den ring ontving, die haar toen toekwamen.

Korten tijd daarna openbaarde zich bij de jonge vrouw een onbedwingbare lust eens iets te zien te krijgen van die kafir's, die haar eersten man hadden gedood en van wie zij zoo veel hoorde spreken, zoowel met haat en afschuw door de oelama's en leube's, als met een soort van waardeering als aanbrengers van welvaart en rust, door de gegoede kampong-bevolking.

Zij maakte dan ook van de eerste periode van huwelijksgeluk gebruik om haar man te overreden met haar een bezoek in den Kraton te brengen, toen het verkeer van buiten naar binnen de linie en omgekeerd was toegestaan en vele lieden uit haar kampong de groote passer in Kota Radja gingen bezoeken en met klinkende rijksdaalders, in ruil voor kippen, vruchten en groenten, van daar ongehinderd terugkeerden.

Zoo geschiedde het dan, dat zij met haar man, vol nieuwsgierigheid, maar toch met vreezen en beven, op zekeren morgen stond vóór de poort van de benting te Lam-tih, om een pas te vragen ten einde het gebied der Hollanders te mogen binnentreden. Aan den schildwacht voor den ingang van de met een hooge houten palissadeering omringde vierkante versterking, waarboven de daken van gegalvaniseerd ijzer zichtbaar waren en de Hollandsche vlag wapperde, moest haar man zijne wapens afgeven.

Daarna wandelden zij beiden over de brug, die een stinkende lagune overspande en over een breeden dijk naar Oleh-leh, de groote havenplaats, waar groote zeeschepen wiegden op de als zilver glinsterende golven en de bergachtige, begroende eilanden Poeloe Nasi besar, P. Breuch en Poeloe Wé zich boven den horizon verhieven. Zij gingen langs het huis van Toekoe Neq, dat er uitzag als een vesting, ingesloten als het was door een bamboe doerihaag en een gracht, waarin een kaaiman wacht hield. Over eene lange brug, voerende over een breede lagune, kwamen zij in het kwartier der Europeanen en bij het station, waar juist een trein aankwam, die van het havenhoofd goederen aanbracht.

Met oogen, opengesperd van verbazing, zagen zij daar een zwart ijzeren monster groote wagens voortsleepen langs stalen banen en het was hun een verlichting naar het Westen te kunnen afslaan, de zandige landtong op, waar aan een breeden, gelijkelijk overschaduwden weg, twee rijen nette, gewitte, houten officierswoningen, door houten pannen gedekt, gelegen waren, met tuintjes vol bloemen en planten er voor.

Van daar teruggekeerend, haastten zij zich de baan over te steken, waarover alweder zulk een stoomros kwam aanzetten en de lange, mooi beschaduwde laan met ter rechter- en linkerzijde huizen van Europeanen binnen te gaan en de groote passer te bereiken, waar een ongeloofelijke drukte heerschte. Met moeite werkten zij zich tusschen al het volk en de vele uitstallingen heen naar de verderop gelegen Chineesche wijk, waar twee steenen magazijnen en vele houten woningen, aan de voorzijde rustende op hooge houten stijlen, waaronder de winkeldeuren en ramen in de schaduw van het vooruitstekend bovenhuis lagen, aan beide zijden den zonnigen weg begrensden.

Langs de kleine bocht aan het einde van dien evenwijdig aan het strand loopenden weg, betraden zij een smallen dijk, midden door het moeras naar de hoofdplaats voerende.

In de schaduw van de nipa-palmen, die zich aan beide zijden daarvan uit de modder verhieven, herademden zij weder en vermaakten zich met de vele krabben, die hier met groote vlugheid voortliepen over het pad, totdat wapengekletter, in de verte gehoord, hun weder den schrik op het lijf joeg. Zij zetten zich haastig [illegible] op het talud van den drie meter breeden dijk, bleef met de voeten in het kwalijk riekende water en daarin niet opzien, toen een stoet van europesche soldaten, geregeld in den pas, vlak langs hen heen marcheerde en de weeke kleigrond dreunde onder het gerol van twee kanonnen, die ieder door zes paarden werden voortgetrokken. Eerst toen die allen bij de brug over de Aroesan kreek, die de Atjeh rivier met de lagune van Oleh-leh verbindt, uit het gezicht verdwenen waren, durfden zij opstaan en doorwandelden naar kampong Djawa met de oude missigit en de graftreden van gesneuvelde krijgers.

Zoo kwamen zij aan bij de pevangenis [illegible] waar een brug over de groote rivier toegang verleent tot Penajoeng op den rechter oever, waar tusschen de huizen van Europeanen en Chineezen alweder een groote drukte in de vele winkels heerschte.

Het bevreemdde hun zeer, daar, tusschen blanke en bruine soldaten, javaansche vrouwen, Klingaleezen en Chineezen met lange staarten aan hun hoofd, hadjis te zien rondloopen en Atjehsche hoofden in half europeesche kleeding, die met al die ongeloovigen omgingen in vrede en vriendschap, kochten en verkochten, ja zich zelfs door Chineezen in kleine rijtuigjes lieten voorttrekken. Vol van al die oorlogsverhalen, die in hun kampongs werden opgedischt, konden zij zich zulk eene verhouding haast niet voorstellen. Toen zij europeesche dames tegenkwamen, gevolgd door een baboe, die vruchten droeg, steeg hun verwondering ten top over de witte blankheid harer gezichten, de zachte uitdrukking in haar blauwe oogen, haar rustigen gang en sierlijke kleeding. Zoo schoon hadden zij zich de vrouw van een ongeloovige niet kunnen voorstellen!

Langs Pantch Perak ter linker zijde, vol nette officiers- en particuliere woningen, waarachter het groote hospitaal, rustende op ijzeren stijlen, zich verhief, bereikten zij de prachtige ijzeren brug, die naar Kota Radja voert.

Daar was dan die mooie bocht in de groote rivier, waarvan hun zooveel verteld was, stroomende tusschen steile oevers, waarop de nette huizingen onder dicht bommerdak wegscholen. Onder het uitstooten van korte zuchten spoedde zich een stoomsloep over den stroom; met regelmatigen slag dompelden in 't wit gekleede matrozen hun riemen in het gele water en achter de eerste bocht stroomopwaarts verhief zich gehoed in de verte de zoo bekende vorm van den Sclawa Djanten.

Aan de overzijde van de brug sloeg het echtpaar rechts, dus naar het westen af, langs de groote, met ijzeren platen bedekte officiers-societeit, waar in de breede galerijen ettelijke Hollandsche panglima's aan tafeltjes zaten of in de ruime, koele kamers met stokken en ballen speelden op groene tafels. De daartegenover gebouwde winkels van Europeanen, vol van allerlei goederen, die zij nog nooit hadden aanschouwd, lieten zij rechts liggen en spoedig bereikten zij het plein, waarop de reuzenwaringin staat en de groote, door de kaiis gebouwde moskee zich verheft.

Iets dat ook maar eenigszins geleek op dit wit ge[illegible] stroomend [illegible] van met groote peervormige [illegible] op [illegible] wandeling aanhoudend ter rechter zijde boven de [illegible] linnen der pelmen was verschenen, hadden zij nog nimmer gezien. Het scheen nu of het Voorportaal boven de wijd uitgespreide kappen, het zijn [illegible] breede doorgangen [illegible] blanke zuilen, een [illegible] net blijf beschilderde tapgiten was behangen [illegible] marde steen opgetrokken [illegible] zoo luchtig gebouwd [illegible] en zoo licht verheven zich de negen terentjes [illegible] van het [illegible] het groote koepeldak, met kunstig bewerkten, wijd uitgaanden rand, die de daar onder [illegible] galerij [illegible] beschaduwde, deed hen denken aan de voordere gewaven, waarvan [illegible] ergens [illegible] verheven.

Het plein [illegible] d van nimmer landtreden, die er hartewee [illegible] te [illegible] brachten, [illegible]

en met veel meer kans op gewin, dan ooit op de groote markten van Pakan Badak mogelijk was, en vreemd kwam het hun voor, dat allen ongewapend waren, daar toch in hun eigen dorp niemand ooit uitging zonder ten minste een rentjong in zijn gordel of een klewang in de hand.

Langs het hoofdspoorwegstation, met zijne ateliers, bereikten zij de naar het zuiden leidende Deykerhoffstraat met hare twintig sierlijke woningen ter rechterzijde, waarvoor europeesche kinderen speelden, gehuld in luchtige, helder witte kleeding.

Aan het einde van die straat kwamen zij, over een brugje over de Kroeng Daroe, op het ruime, door officierswoningen omringde plein van Nesoe, waarop te midden van een park eene kazerne gelegen was, waarin signalen klonken en trommen geroerd werden. Door de Zuidpoort betraden zij vervolgens met schroom de ommuurde ruimte, die vroeger de dalem was van Zijne Majesteit den sultan.

Aan beide zijden zagen zij eerst weder een kampement van militairen, krioelende van soldaten en hunne vrouwen en kinderen. Wat moeten die Hollanders niet machtig en rijk zijn, om zooveel strijders te kunnen onderhouden en zooveel gebouwen te kunnen oprichten!

Aan de overzijde van de brug, die hier weder de Kroeng Daroe overspant, zagen zij het Generaalsplein met het paleis van den Gouverneur, de woningen zijner officieren en den muziektempel, te midden van een mooi plantsoen van boomen en bloemen. Met spoed doorliepen zij die ruimte, uit vrees voor den drom van Atjehsche hoofden, die daar verzameld waren en de ruiters, die er heen en weder reden, en over een derde brug kwamen zij, oostwaarts van de Kroeng Daroe, bij de sultansgraven, gelegen in de schaduw van een kafir-bedehuis.

Van daar gingen zij in noordelijke richting door het kampement der christen-Amboineezen naar de Noordpoort en lieten dus den breeden, overschaduwden weg met de vele kazernes en de vele zijstraten, op den westelijken oever van het tusschen steenen kaden voortloopend riviertje ter linkerzijde liggen, om zich door de noordelijke Kratonpoort naar het station te spoeden.

Het was de jonge vrouw te benauwd geworden in die zonnige straten, tusschen die blinkende huizen en al die mannen, haar monsterende met onbescheiden blikken; zij wilde zoo spoedig mogelijk terug naar haar eigen stille huis, onder de schaduw van het dicht geboomte en stemde daarom toe plaats te nemen in een van de vele wagens, met pantserplaten behangen, die haar naar Lambaroe zou vervoeren. Zoo stoomden zij dan in oostelijke richting door de straten van Pendetti en zagen aan de overzijde van den Atjehstroom het nette kampement van Kota Alam liggen, om bij de Keuting Lambaroe uit te stappen en te voet naar hun kampong terug te keeren.

Gedurende den geheelen tocht had de jonge vrouw zoo goed als niets gesproken, gedeeltelijk uit angst, gedeeltelijk ook omdat zij geen woorden vinden kon voor de indrukken, die haar bestormd hadden. Doch toen zij weder in haar eigen kamer zat en haar man was weggegaan om zijne wapens te Lamtih terug te vragen, prevelde zij bij zichzelve:

„Ziet, mijn leven is gelijk aan dat van mijn land. In mijn eerste huwelijk was ik te jong en te onervaren om te kunnen genieten van wat het aanbood.

Hoe minder mijn man mij bezocht, hoe liever het mij was, en in de rustige kampong, te midden mijner jonge speelmakkers, in het huis mijner ouders, gevoelde ik mij slechts tevreden.

Zoo was ook mijn land, vóór de komst der kafirs te onbeschaafd en te onwetend om te willen en te kunnen genieten van hetgeen de buitenwereld het kon aanbrengen.

Overgelaten te worden aan zichzelf, en alleen te staan in de wereld, met een sultan tot gemaal, die zich weinig of niet om haar bekommerde, dat was toen de hartewensch van de zich steeds verjongende bruid, die mijn land heette voor te stellen.

Toen mijn eerste man optoog tegen de ongelooviger, zooals de Koran voorschrijft, en viel onder hunne wapenen, was de droefenis groot, die neerzeeg in mijn hart, en machtig de haat, die daarin bruiste.

Zoo ging het ook met Groot-Atjeh, toen het streed tegen de vreemde indringers en de jonge sultan de vlucht moest nemen en stierf. Groot was de ellende die er heerschte, woede bezielde alle mannen en luid riepen de oelama's om wraak op de kafirs.

Toen ik grooter en ouder was geworden en behoefte gevoelde aan de liefde van een man en mij wierp in de armen van dien Bovenlander, geschiedde dat verschrikkelijke, waaraan ik niet meer denken durf en was ik op het punt voor eeuwig onder te gaan. Zoo ook mijn land, toen het hulp zocht bij Pedir en de kuststaten, en duizenden naar mijn vallei trokken onder aanvoering van den grooten Habib. Moord en doodslag heerschten allerwege; de oelama's hadden meer te gebieden dan mijn eigen radja; kafirs drongen in alle kampongs; heinde en ver stegen de vlammen van brandende woningen ten hemel, en mijn land was op het punt voor eeuwig onder te gaan.

Nu ben ik opgegroeid tot eene volwassen vrouw en leef ik nog, te midden der mijnen, in mijn eigen onderlijk huis en mijn eigen kampong, maar te gelijk bezit ik de liefde en het geluk dat mijn krachtige man mij komt schenken.

Zou ook mijn land niet kunnen geraken tot zoo veel ontwikkeling en beschaving, dat het onder behoud van eigen adat en hoekom, in vrede en eendracht kan leven met de krachtige Hollanders?

De naam van Allah zij geloofd!"

DAMAJI RATMONO
TGL : Juni 2004
PARAF :